

Josip Vončina u povijesti hrvatskoga književnoga jezika

Ćosić, Barbara

Master's thesis / Diplomski rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:397681>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij hrvatskog jezika i književnost i povijesti
Barbara Čosić

***JOSIP VONČINA U POVIJESTI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA
JEZIKA***

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2011.

SADRŽAJ

UVOD	2
1. ŽIVOT I DJELOVANJE JOSIPA VONČINE	4
1.1. ŠKOLOVANJE I AKDEMSKO NAPREDOVANJE	5
1.2. KNJIŽEVNI I JEZIKOSLOVNI RAD	6
1.3. PRIREĐIVAČKA DJELATNOST U SKLOPU STOLJEĆA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI.....	7
2. PREDMETNI INTERESI JOSIPA VONČINE U POVIJESTI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA	9
2.1. ZNANSTVENE STAZE	9
2.2. OZALJSKI KNJIŽEVNO - JEZIČNI KRUG.....	11
2.3. RAZVOJ HRVATSKE LATINICE.....	16
2.4. ULOGA SLAVONSKIH PISACA U HRVATSKOJ JEZIČNOJ STANDARDIZACIJI.	21
3. VONČININE KNJIŽEVNE I JEZIKOSLOVNE TEME	26
3.1. JEZIČNA BAŠTINA KAO ANALIZA I SINTEZA POVIJESTI HRVATSKOGA JEZIKA	26
3.2. KORIJENI KRLEŽINA KEREMPUHA I HRVATSKA JEZIČNA TRADICIJA	29
3.3. LEKSIKOGRAFSKI RAD IVANA BELOSTENCA I ARDELIIJA DELLA BELLE	30
3.4. TEKSTOLOŠKA NAČELA	33
ZAKLJUČAK	35
POPIS PRILOGA	36
LITERATURA	37

SAŽETAK

U ovome je radu u središtu zanimanja akademik Josip Vončina i njegov nezaobilazan prilog hrvatskoj književnoj i jezičnoj znanosti. Istaknuti hrvatski filolog, dijalektolog i povjesničar hrvatskoga jezika je na svojstven i prepoznatljiv način pristupao složenoj građi hrvatske književnojezične povijesti te je svojim rezultatima istraživanja zauzeo jedno od vodećih mjesta u poznavanju hrvatske jezične prošlosti. U prvome su planu njegovi znanstveni i predmetni interesi kojima je obilježio povijest hrvatskoga jezika počevši od proučavanja ozaljskoga književno-jezičnoga kruga, njegovih predstavnika i jezika kojime su pisali, preko razvoja hrvatske latinice i stvaranja latinične grafije kojom se i danas služimo, pa sve do slavonskih pisaca i njihove važne uloge u hrvatskoj jezičnoj standardizaciji. Rad je popraćen i podacima o školovanju i akademskome napredovanju Josipa Vončine, te njegovu priređivačkome rad u *Stoljećima hrvatske književnosti* gdje će zauvijek ostati upamćen kao zaštitnik i očuvatelj hrvatskoga jezičnoga blaga. Bit će naravno i riječi o drugim Vončinim književnim i jezikoslovnim temama kojima je obilježio hrvatsko jezikoslovlje kao što su: leksikografski rad Ivana Belostenca i Ardelija Della Belle, pronalazjenje tekstoloških rješenja za tropismeni i tronarječni pisani jezik hrvatski u rasponu od njegova prvoga pisanoga spomenika do današnjih dana, korijeni Krležina Kerempuha i hrvatska jezična tradicija, te nastanak hrestomatije hrvatskih tekstova od 15. stoljeća do početka 19. stoljeća gdje je tekstove interpretirao na grafijskoj, jezičnoj i lingvostilističkoj razini. U ovome radu sažeto su prikazane glavne značajke i smjernice života i rada akademika Josipa Vončine pri čemu se spominju najvažnija djela koja su nastala iz pera ovoga jezikoslovnoga genija. Donosi se i popis relevantne literature o analiziranoj tematici.

KLJUČNE RIJEČI: Josip Vončina, ozaljski književno-jezični krug, hrvatska latinica, jezična standardizacija

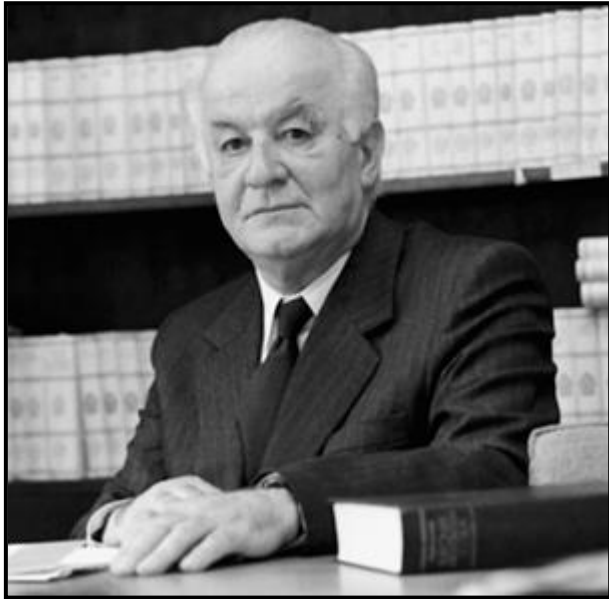
UVOD

Hrvatska se slavistika nikada nije mogla pohvaliti brojnošću stručnjaka koji su se bavili starijim razdobljima hrvatske jezične i književne povijesti. Onima malobrojnima ne može se poreći marljivost i predanost u proučavanju povijesti hrvatskoga književnoga jezika. Zadatak ovoga rada je predstaviti mnogobrojna postignuća vrsnoga istraživača starije hrvatske jezične i književne baštine, stvaraoca zbirke mnogobrojnih jezično-stilističkih interpretacija, proučavatelja hrvatskih rječnika i gramatika – akademika Josipa Vončinu. Težište znanstvenog rada akademika Vončine bilo je na proučavanju povijesti hrvatskoga jezika te jezika i stila hrvatske književnosti od 15. do 18. stoljeća, a kako se navodi, neprestano je pronalazio nove veze, utjecaje i međusobna prožimanja pisaca kopnene i primorske Hrvatske, s osobitim naglaskom na područje ozaljskoga književno-jezičnoga kruga. Najveću je pozornost posvetio 300-godišnjem razdoblju hrvatskoga jezičnog predstandarda obradivši metodološka pitanja i jezični kontinuitet za razdoblje srednjovjekovlja i renesanse, probleme starijih grafija i pravopisa, starih gramatika i rječnika.

Iz sadržaja je razvidno da središnje mjesto u ovome radu pripada temama koje odražavaju bit znanstvenoga i predmetnoga interesa Josipa Vončine. Nakon uvodnoga dijela rad je podijeljen na tri poglavlja. Prvo među njima, *Život i djelovanje Josipa Vončine*, govori o školovanju, akademskom napredovanju, književnom, jezikoslovnom i priređivačkom radu ovoga jezikoslovnoga genija. Podatci o Josipu Vončini raščlanjeni su i ograničeni na važne činjenice koje su bitne za daljnju razradu diplomskoga rada. Veća je pozornost posvećena drugome poglavlju, naslovljenome *Predmetni interesi Josipa Vončine u povijesti hrvatskoga književnoga jezika*. Ovdje je analiziran Vončinin značaj u proučavanju ozaljskoga književno-jezičnoga kruga, njegovih pisaca i jezika kojime su se služili u stvaranju svojih djela, razvoja hrvatske latinice kao i utjecaja slavonskih pisaca na hrvatsku jezičnu standardizaciju, čime se može prepoznati veličina Vončinina djela koje je uvelike pogodovalo buđenju interesa za stariju hrvatsku jezičnu i kulturnu baštinu. Završno poglavlje usmjereno je na ostale književne i jezikoslovne teme kojima se Josip Vončina bavio tijekom svoga istraživačkoga rada. Prati se nastanak njegovih knjiga i rasprava koje su zauvijek promijenile lice hrvatske slavistike.

Iako je povijest hrvatskoga jezika u većini slučajeva pomalo zaostajala za ostalim granama hrvatskoga jezika, Josip Vončina je u njoj bio stalno prisuta i postao je dijelom njezina nasljeđa, što samo dokazuje koliko hrvatski jezikoslovci cijene njegov život i djelo, odnosno shvatili su kako je Josip Vončina početak novoga interesa za proučavanje povijesti hrvatskoga jezika te jezika i stila hrvatske književnosti od 15. do 18. stoljeća, zbog čega ćemo ga držati nepremašenim uzorom.

1. ŽIVOT I DJELOVANJE JOSIPA VONČINE

Slika 1: akademik Josip Vončina

Istaknuti hrvatski filolog, dijalektolog i povjesničar hrvatskoga jezika, akademik Josip Vončina, rođen je 18. rujna 1932. godine u Ravnoj Gori. Slovio je kao znanstvenik koji, kada je riječ o starim hrvatskim tekstovima, najuspješnije povezuje znanost o jeziku i znanost o književnosti. Široki znanstveni i kulturni pogledi odredili su dvije duboke stvaralačke staze kojima se kretao Josip Vončina: prva, hrvatski pisani jezik od svojih početaka, druga, Frankopani. Možda se ta tvrdnja ponajbolje odražava u zaključku njegove

već naslovom zanimljive knjige *Jezična baština*: „*Od Frankopanove isprave i Martinčeva zapisa do Brlićeve gramatike vremenski je luk dug trideset i četiri decenija. Uzduž njega štošta se u hrvatskoj književnosti mijenjalo. Oko krbavske bitke još su u njoj dominirali glagoljica i crkvenoslavenski jezik, a pred ilirizam nadvladali su latinica i književnojezični tipovi na bazi živih dijalekata. Povijest našega književnog jezika srednjega razdoblja, na primjerima pokazana, doista je šarolika i nepravocrtna. Dobro je možemo razumjeti samo dobijemo li uvid u njezine izvorne tekstove. Usporedo s premještanjem kulturnih središta iz primorskih strana [...] prema unutrašnjosti zbivalo se dugotrajno traganje za književnim jezikom kojim bi se prevladala državnopravna razdrobljenost nametnuta izuzetno nepovoljnim povijesnim zbivanjima*“.¹

Metodološki se odmaknuvši od tradicionalnog dijalektološkog pristupa povijesti hrvatskoga književnoga jezika, Vončina je uspijevao u svojim jezičnopovijesnim prinosima stilističkim pristupom prikazati težnje dopreporodnih pisaca za naddijalektnim izražavanjem, bez obzira na to jesu li oni bili sudionici čakavske, kajkavske, štokavske ili hibridnojezične sastavnice hrvatske jezične kulture. Baveći se pitanjima povijesti hrvatskoga jezika, akademik Vončina oduvijek je na svojstven i prepoznatljiv način pristupao složenoj građi hrvatske književnojezične povijesti te je svojim pristupom i rezultatima istraživanja zauzeo jedno od vodećih mjesta u poznavanju hrvatske jezične prošlosti.²

¹ Josip Vončina, *Jezična baština*, Lingvistička hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. stoljeća, Književni krug, Split 1988., str. 317.

² Isto, str. 317.

1.1. ŠKOLOVANJE I AKDEMSKO NAPREDOVANJE

Josip Vončina započeo je školovanje u Požegi gdje je završio osnovnu školu i niže razrede gimnazije, zatim odlazi u Zagrebu gdje završava više razrede gimnazije u Križanićevoj. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu studije Narodni jezik i književnost i Ruski jezik i književnost. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu počinje raditi krajem 1960. godine na Katedri za povijest hrvatskoga jezika i hrvatsku dijalektologiju gdje će predstojnikom biti od 1992. pa sve do odlaska u mirovinu 1999. godine.

SLIKA 2: Antun Kanižlić

Doktorirao je 1965. doktorskom disertacijom o jeziku Požežanina Antuna Kanižlića, autora glasovite poeme *Sveta Rožalija* nastale i pod dojmom čitanja slavni dubrovačkih baroknih pjesnika, ukazujući na jezična prožimanja hrvatskoga sjevera i juga. Njegova je znanstvena karijera bila vezana uz Filozofski fakultet (1968. docent, 1974. izvanredni profesor, 1978. redoviti profesor), a od 1976. do 1978. obnašao je funkciju prodekana Filozofskoga fakulteta i bio dugogodišnji predstojnik Katedre za povijest hrvatskoga jezika i hrvatsku dijalektologiju. Kao sveučilišni profesor poučavao je brojne naraštaje kroatista i slavista na fakultetima u Zagrebu, Osijeku i Rijeci, ali i u svijetu kao lektor hrvatskoga jezika: 1962. i 1963. u Kölnu, od 1963. do 1965. u Rennesu, 1969. u Mannheimu. Bio je i gost profesor: 1972. i 1973. u Kölnu, 1990. u Zürichu. Jedno je vrijeme obnašao dužnost pomoćnika direktora Zagrebačke slavističke škole u kojoj je bio predavač i lektor. Od 1981. do 1983. bio je i predsjednik Hrvatskoga filološkog društva. Sudjelovao je na više od stotinu znanstvenih skupova. Josip Vončina je godine posvetio i radu u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti: 1977. član je suradnik, 1986. izvanredni član, a od 1991. redoviti član. Od 1997. tajnik je Razreda za filološke znanosti HAZU. U Akademiji je obavljao i druge dužnosti: voditelj istraživačkoga projekta Proučavanje povijesti hrvatskoga književnog jezika; glavni urednik Dopuna Akademijina rječnika; urednik IV. knjige projekta Hrvatska i Europa. Godine 1989. dobio je nagradu „Božidar Adžija“ za značajnu znanstvenu djelatnost u oblasti društveno-humanističkih znanosti u području hrvatske leksikografije.³

³ Biografski podatci preuzeti su s internetske stranice Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti http://info.hazu.hr/josip_voncina_biografija

1.2. KNJIŽEVNI I JEZIKOSLOVNI RAD

U povijesti hrvatskoga književnoga jezika akademik Vončina ostat će, među ostalim, upamćen po svome predanom priređivačkom i uredničkom radu. Bio je jedan od utemeljitelja i izvršni urednik biblioteke *Stoljeća hrvatske književnosti* te član uredništva *Sabраниh djela Marka Marulića*. Za tisak je priredio mnoga pouzdana izdanja djela hrvatskih književnika (npr. Marka Marulića, pjesnike Ranjinina zbornika, Petra Hektorovića, Petra Zoranića, Petra Zrinskoga, Pavla Rittera Vitezovića, Frana Krstu Frankopana, Andriju Kačića Miošića, Mavru Vetranovića Milutina Cihlara Nehajeva).

Akademik Vončina neprestano je pronalazio nove veze, utjecaje i međusobna prožimanja pisaca kopnene i primorske Hrvatske, što govori o jasnom vremenskom i prostornom kontinuitetu trodijalektalnog hrvatskog književnog izraza predstandardnoga razdoblja. Stilističke analize tekstova starije hrvatske književnosti ispunile su najveći broj njegovih radova. Stvorio je bogatu zbirku modernih uzoraka jezično-povijesno-stilističkih interpretacija hrvatskih književnih tekstova ranijeg razdoblja što ga čini jednim od najboljih poznavaca starohrvatskih književnih tekstova. Posebnu je pažnju posvetio analizi starih hrvatskih rječnika, a njegove interpretacije stare hrvatske gramatičarske literature i leksikografije zasigurno idu u red najbolje obavljenih poslova na tom području. Precizno određujući značenja svekolikog jezikoslovnog nazivlja što su ga rabili naši stariji autori, akademik Vončina ispravio je mnoga pogrešna tumačenja i dao ujedno metodološke uzorke za rješavanje takvih problema.

Središnje područje znanstvenoga interesa akademika Josipa Vončine oduvijek je bila povijest hrvatskoga jezika, jezikoslovlja i pismenosti, o čemu svjedoči oko dvije stotine njegovih objavljenih znanstvenih i stručnih radova te šest autorskih knjiga. Njegova *Tekstološka načela* (1999.) putokaz su svakomu tko u ruke uzme bilo koji stari hrvatski tekst kao vrelo jezičnih podataka. U potrazi za točnim podatkom i ispravnom interpretacijom Josip Vončina dolazio je u svojim radovima do zaključaka koji su već postali trajna uporišta hrvatske jezične i književne povijesti jer je njima dopirao i ondje gdje je malo tko analitički umio doprijeti (*Analize starih hrvatskih pisaca*, 1977., *Jezičnopovijesne rasprave*, 1979., *Korijeni Krležina Kerempuha*, 1991., *Preporodni jezični temelji*, 1993.). Jedno od takvih postignuća zasigurno su studije o piscima i jeziku „ozaljskoga književno-jezičnoga kruga“, a taj krug upravo prema Vončini i danas tako nazivamo. Vončinina lingvostilistička hrestomatija *Jezična baština* (1988.) na najbolji način svjedoči o tome kako se u jednoj knjizi jednako uspješno može kombinirati i sinteza i analiza u opisivanju povijesti jednoga jezika. Svima njima, kao i nizu rasprava i priređivačkih pothvata, pripadaju iste pohvale.

1.3. PRIREĐIVAČKA DJELATNOST U SKLOPU STOLJEĆA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Predanost akademika Vončine vidljiva je u priređivanju *Stoljeća hrvatske književnosti*. Ova biblioteka ne teži kritičkim izdanjima, nego iz njih i njihova iskustva izvedenim pouzdanim izdanjima. To znači da *Stoljeća hrvatske književnosti* prihvaćaju i na cjelokupnu hrvatsku pisanu baštinu primjenjuju temeljno pravilo: „*Odstupati se od teksta izvornoga može tek u pravopisu, razumievajući i tu riječ u njezinom najstrožem značenju, koje isključuje sve promjene osobina fonetskih i gramatičkih.*“⁴

U skladu sa svojim programom biblioteka objavljuje tekstove koje su stvorili hrvatski pisci na domaćemu ili stranom jezičnom izrazu od najstarijih vremena do danas. Vončina je zajedno sa suradnicima nastojao da se tekstovi izrađuju u skladu s mjerilima suvremene filologije. Ako je riječ o djelu nastalome na kojemu stranom jeziku, izvorni će tekst biti pomno uspoređen i usporeno će mu se dodati pouzdan prijevod na suvremeni hrvatski književni jezik. Dakako, u *Stoljeća hrvatske književnosti* ulaze i djela na hrvatskome književnome jeziku različitih vremenskih odsječaka, stoga tekstovi moraju biti tako priređeni da bi se danas mogli izgovarati upravo kao što su se izgovarali u vrijeme svoga nastanka. Vončina izražava zabrinutost zbog jezičnoga preinačavanja novijih hrvatskih tekstova iz druge polovice 19. stoljeća.⁵

Ističe kako su se mijenjali naslovi, pa je tako djelo Ante Kovačića *Medju žabari* postalo *Među žabari*, naslov u Gjalskoga *Pod starimi krovovi* zamijenjen je novim *Pod starim krovovima*. Često su se morfološke, sintaktičke i leksičke pojave krivotvorile, pogotovo u prozi. Tako je odlomak Šenoina *Zlatarova zlata*: „*Na domaku vieka šestnajstoga za kraljevanja Makse drugoga, a banovanja biskupa Gjure Draškovića, nizahu se oko župne crkve sv. Marka onizke dašćare, gdje su kramari i piljarice obzirnim gradjanom plemenitoga varoša na „grčkih goricah“ tržile lojanica, ulja, pogača i druge sitne robe za sitnu porabu i uz malen novac.*“ nakon uredničkog popravka izgledao ovako: „*Na domaku šesnaestoga vijeka, za kraljevanja Makse drugoga, a banovanja biskupa Đure Draškovića, nizahu se oko župne crkve sv. Marka oniske dašćare, gdje su kramari i piljarice obzirnim građanima plemenitoga varoša na „grčkih goricah“ tražile lojanica, ulja, pogača i druge sitne robe za sitnu porabu i uz malen novac.*“⁶

⁴ Josip Vončina, *Kako priređujemo Stoljeća hrvatske književnosti*, Jezik, god. 45., br. 3, Zagreb 1998., str. 81.

⁵ J. Vončina, *Kako priređujemo Stoljeća hrvatske književnosti*, str. 85.-88.

⁶ Isto, str. 85.-88.

Vončina skreće pažnju na gramatiku Tome Maretića pod naslovom *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika* s posebnim osvrtom na status stilistike. Gramatika je objavljena u Zagrebu 1899. godine, izdanje sa stilistikom ponovljeno je 1931. godine, dok je bez stilistike bilo izdanje iz 1963. godine. Stilistika nije bila uključena niti u jedno skraćeno školsko izdanje, a objavljujvana su od 1899. godine. Maretić nakon kratkoga Pristupa stilistici definira temeljne pojmove i izdvaja tri svojstva dobrog stila: jasnoća i istinitost, koje izlaze iz naravi jezika, i ljepota, koja izlazi iz ljudske naravi. Iz njih izlaze ostala svojstva stila: iz jasnoće izlazi jedrina i lakoća; iz istinitosti logičnost, a iz ljepote skladnost, točnost, čistoća i glatkoća. U predgovoru izdanju iz 1931. godine Maretić komentira odnos svoje stilistike prema u to vrijeme objavljenim stilistikama diljem Europe i zaključuje kako ne treba mijenjati stavove na temelju kojih je koncipirao svoju stilistiku krajem 19. stoljeća.

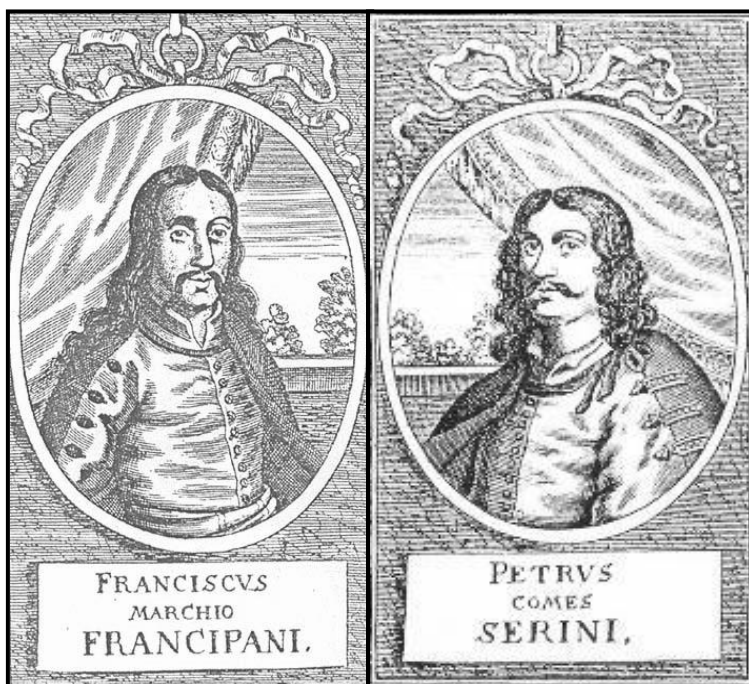
Potkraj stoljeća već je bilo vidljivo kako će biti riješena dvojba između književnojezičnih koncepcija pripadnika i sljedbenika zagrebačke filološke škole te hrvatskih vukovaca. Upravo je Maretićeva gramatika donijela kodifikaciju na temelju koncepcije hrvatskih vukovaca i na njenome tragu će čak pola stoljeća nastajati novi gramatički opisi, a slijedom toga i jezični savjeti na osnovu kojih će nastati i popravci književnih tekstova 19. stoljeća. Važnost priređivačkoga rada Josipa Vončine u biblioteci *Stoljeća hrvatske književnosti* svjedoči akademikova sljedeća rečenica: „*Naša je dužnost te i sve druge pisce u Stoljećima hrvatske književnosti prikazati u njihovome istinskome jezičnom ruhu.*“⁷

⁷ J. Vončina, *Kako priređujemo Stoljeća hrvatske književnosti*, str. 88.

2. PREDMETNI INTERESI JOSIPA VONČINE U POVIJESTI HRVATSKOGA KNJIŽEVNOGA JEZIKA

Moglo bi se reći da u povijesti hrvatskoga književnog jezika nije bilo značajnije pojave koje se Josip Vončina nije bar dotaknuo. On je osvijetlio bogatu prošlost hrvatske pisane riječi od obrade četiriju glagoljskih listina iz Like do naših dana. Njegova širina djelovanja nadilazi okvire povijesti hrvatskoga standardnog jezika jer obrađuje i one pisane tekstove koje jezično ustrojstvo nije bilo podvrgnulo standardizaciji. Istraživači starijih razdoblja hrvatske književnosti mogu se s pouzdanjem osloniti na rezultate Vončininih istraživanja.

2.1. ZNANSTVENE STAZE

SLIKA 3: Fran Krsto Frankopan i Petar Zrinski

u latinicu.⁸ Upravo su one naznačile predmetni interes Josipa Vončine, a to je hrvatski pisani jezik od svojih početaka i Frankopani, odnosno pisci i jezik ozaljskoga književno-jezičnoga kruga.⁹ Priređujući za Akademijinu ediciju *Stari pisci hrvatski* djela Frana Krste Frankopana, Josip je Vončina napisao i ovu rečenicu: „Ni jednome članu obitelji Vuka Krste Frankopana ne znamo godine rođenja, a za njega i njegovo potomstvo poznate su godine smrti jer su izračunate prema pojedinim mjestima u raspravama (ponajprije frankopanskim). Za samoga pak Frana Krstu Frankopana ne znamo sasvim sigurno ni tko mu je bila mati. »Budući da mu majkom nije

Sve je počelo dosta davno, 1955. godine, prezentacijom i obradom prethodno spomenutih listina iz Like. Riječ je o listinama koje se nalaze u biblioteci samostana franjevačke provincije svetoga Križa u Ljubljani. Dvije su nastale u 15. stoljeću, dok je treća s početka 16. stoljeća. Četvrta nije datirana, ali se pretpostavlja da je također nastala u 16. stoljeću. Listine pravno-imevinske naravi pisane su glagoljicom za vrijeme feudalaca, a kasnije su transliterirane

⁸ Josip Vončina, *Četiri glagoljske listine iz Like*, Radovi Staroslavenskog instituta, knjiga 2, Zagreb 1955., str. 213.

⁹ Milan Moguš, *Josip Vončina (18.IX. 1932. – 18.X. 2010.) znalac pisanoga jezika*, Filologija 55, Zagreb 2011., str. 219.

*mogla biti Dora Paradeiser [...] izlazi da je F. K. Frankopan potekao iz drugoga braka Vuka Krste Frankopana: s Ursulom Inkofer. To pak znači da je Ani Katarini Frankopan-Zrinski bio pravi brat (a ne polubrat, kao što se ponegdje ističe).*¹⁰, zaključuje Vončina.

S obzirom na bogatu povijest obitelji Frankopan i s obzirom na razrokost u pogledima o biti hrvatskoga pisanoga jezika, moglo se ući u proučavanje hrvatske pisane riječi u njezinu višestoljetnu rasponu od popa Martinca do Ljudevita Gaja samo pažljivim utvrđivanjem pouzdanih činjenica o ondašnjim pojavama i ljudima. A upravo je to učinio Josip Vončina. Odavajući uvijek dužnu počast i priznanje svojim prethodnicima, jedino je čvrsta činjenica bila uporišna točka na koju se naslanjao i od koje je polazio u izgradnji svojih pogleda na hrvatski pisani jezik. Vrlo je rano Josip Vončina uočio rascjep između jezičnih ocjena djela hrvatske primorske, zapadne strane i istočnoga, kopnenoga područja. Upravo taj prostor možemo svrstati između Vončininih pogleda na jezik djela Petra Zoranića i Antuna Kanižlića, bez obzira što se njihove pojave u hrvatskoj književnosti javljaju u razmaku od približno jednoga stoljeća. Iako je i o jednom i o drugom piscu napisao radove objavljene u Akademijinim, jezična je situacija središnjega dijela Hrvatske bila ipak ono što je privlačilo njegovu posebnu pozornost.¹¹

Vončina je stare tekstove istraživao i kao estetske i kao književnopovijesne činjenice, ali su njegovo polazište i metodologija jezikoslovni. U svim djelima vidljiv je njegov urođeni, ali i radom izbrušeni talent i smisao za uočavanje jezičnih pojedinosti. U većini polazi od grafije, tj. dobroga iščitavanja staroga teksta te njegove prezentacije suvremenom čitatelju što ujedno možemo označiti i kao glavnu preokupaciju njegova znanstvenoga djelovanja.¹²

Samim time Vončina je ostavio veliko blago budućim istraživačima koji žele uspješno povezati hrvatsku književnu i jezičnu povijest.

¹⁰ Josip Vončina, *Fran Krsto Frankopan*, Djela, Stari pisci hrvatski, knjiga XLII, Zagreb 1955., str. 11.

¹¹ M. Moguš, *Josip Vončina (18.IX. 1932. – 18.X. 2010.) znalac pisanoga jezika*, str. 220.-221.

¹² Stjepan Damjanović, *Filološki filigrani: Josip Vončina*, u: *Filološki razgovori*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2000., str. 268.-279.

2.2. OZALJSKI KNJIŽEVNO - JEZIČNI KRUG

Kroz rad na doktorskoj disertaciji *Jezik Antuna Kanižlića* i priređivanju Zoranićevih *Planina* za tisak sa suradnikom Franjom Šveleom, Vončina upoznaje značajke jezika obaju strana, te stekavši mnogobrojno znanje odlučuje proučiti i opisati, tada zapostavljen, iako najvažniji dio hrvatskoga 17. stoljeća, sam ga nazvavši ozaljski književno-jezični krug. Pripreme su za cjelovit opis spomenutoga kruga trajale nekoliko godina počevši od članka u fakultetskim publikacijama, odnosno u kajkavološkome časopisu *Kaj* gdje 1971. objavljuje članak *O jeziku ozaljskoga kruga*, ali nastavlja djelovanje s popratnim temama poput tuđica u Reljkovićevu Satiru, o stilskim elementima Menčetićevih pjesama, o Zoranićevu proznom izrazu, o stilskoj virtuoznosti Jurja Habelića. Ubrzo je uz stilske analize počeo proučavati Tituša Brezovačkog, leksikografa Ivana Belostenca i pjesnički inventar Frankopanovih pjesama. Sve je to vodilo postupnom i cjelovitom zaokruženju prethodno spomenute spoznaje o književnome i jezikoslovnome djelovanju jedne, do tada, zanemarene i neistražene sredine, a uvelike potrebne za razumijevanje cjelokupnog tijeka hrvatske pisane riječi. Upravo je Vončina svojim djelovanjem ukazao na važnost te sredine, njezinu posebnost u povijesti hrvatskoga pisanoga jezika i učvrstio je uvjerenje o mogućnosti dubljega jedinstva tronarječnoga jezika.¹³

Smatrao je kako je od velike važnosti spoznati razloge i kriterije za utvrđivanje hibridnoga književnojezičnoga tipa s obzirom da se u hrvatskoj književnosti od kraja 15. do početka 19. stoljeća ne može pronaći pisac koji bar u nečemu nije iznevjerio svoj zavičajni govor, odnosno narječje kojemu taj govor pripada.¹⁴

Prema Vončininom istraživanju, upravo je područje ozaljskoga kruga imalo je nekoliko važnih prednosti. Zahvalna prostorna smještenost na sjeveru hrvatskih zemalja, između krajnjega jugozapada i krajnjega sjeveroistoka, doticaj s morem, karlovačkim četveronarječjem, Sava, Drava, Slovenija, stabilna državnost i sigurno gospodarstvo utjecali su na stvaranje karakterističnoga jezika, odnosno kajkavsko-čakavsko-štokavsku tronarječnost. Već su mnogi autori prije Vončine pisali o jeziku sjeverozapadnoga dijela Hrvatske, no svojim djelima nisu uspjeli zahvatiti cjelokupnu problematiku koja se odnosila na spomenuto područje. Jezik sjeverozapadnoga dijela mnogo je složeniji jer je iz ranijih razdoblja naslijeđeno nekoliko različitih dijalektno stiliziranih tipova književnoga jezika. Ponajprije, Josip Vončina polazi od najstarijeg hrvatskoglagoljskog tipa stilizacije književnoga jezika koji svoje korijene pruža još od početka slavenske pismenosti.

¹³ M. Moguš, *Josip Vončina (18.IX. 1932. – 18.X. 2010.) znalac pisanoga jezika*, str. 221.

¹⁴ J. Vončina, *Jezična baština*, str. 187.

Riječ je o jeziku liturgijskih tekstova čija je osnovica bila hrvatska redakcija crkvenoslavenskoga jezika s mnogim čakavskim natruhama. Kasnije dolazi do rusifikacije i to djelovanjem Rafaela Levakovića koji je, polazeći od pretpostavke da je ruskoslavenski jezik ishodišni svim slavenskim jezicima, pod utjecajem ukrajinskih grkokatolika uveo rusku redakciju crkvenoslavenskoga jezika u književnu baštinu hrvatskih glagoljaša. Vončina potvrđuje kako je teza o ruskom jeziku kao slavenskom prajeziku nalazila uporište kod pojedinih hrvatskih jezikoslovaca puna dva stoljeća, ali se ipak ograničila na krug onih koji su se brinuli o glagoljskim knjigama. Mnogo je prošlo vremena dok se jezik glagoljskih knjiga nije vratio na stanje prije rusifikacije, ali takva situacija nije previše utjecala na opći tijek jezičnog razvoja.¹⁵

Drugi tip stilizacije književnoga jezika njegovala je skupina pisaca oko Petra Zrinskoga. Kako je grad Ozalj tada bio sjedište plemićke obitelji Zrinski, spomenutu skupinu Vončina naziva ozaljskim književno-jezičnim krugom. Čakavsko stanovništvo činilo je većinu na posjedima Zrinskih i Frankopana, stoga prvotni zapisi s toga područja predstavljaju čakavsku stilizaciju književnoga jezika. Osnovica tom jeziku nije bila samo čakavska nego trodijalektna tj. s elementima i čakavskoga i kajkavskoga i štokavskoga narječja. Ovdje se radi o hibridnome tipu jezika koji je mogao funkcionirati zato što su razlike između narječja bile takve da su se mogle zanemariti pri nesmetanom prijenosu obavijesti. Pogledamo li jezičnu stranu djelovanja Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana, moramo se sjetiti srednjovjekovnoga jezika hrvatske književnosti, hrvatsko-crkvenoslavenskoga na pretežno čakavskoj osnovici. Turski ratovi spriječili su razvoj i standardizaciju toga jezika, pretežno čakavskoga, ali i s kajkavskim i štokavskim elementima. Srednjovjekovnu tradiciju poslije donekle nastavljaju protestantski autori na istarsko-kvarnerskom području, a u 16. stoljeću razvija se tzv. hibridni jezični tip. Riječ je o nastojanju da se stvori jezik u kojemu bi postojali udjeli svih triju hrvatskih narječja. Ta je akcija imala i jasan cilj: što bolju razumljivost na što širem prostoru. Dakle, uz prevladavajući jezični tip u tom bi jeziku postojala i ostala dva. Velike seobe 16. stoljeća dovele su oko Ozlja do jezične situacije gdje doista dolazi do interdijalektalnoga stanja. Tom je jezičnom tipu npr. pripadao *Raj duše* Nikole Dešića iz 1560. godine, a tu je bio molitvenik Ane Katarine Zrinske, supruge Nikole Zrinskoga Sigetskoga.¹⁶

¹⁵ J. Vončina, *Jezična baština*, str. 81.

¹⁶ Josip Vončina, *Jezični razvoj ozaljskoga kruga*, *Filologija* 7, JAZU, Zagreb 1973., str. 203.-220

I hrvatski protestanti (npr. Antun Dalmatin i Stjepan Konzul Istranin) pisali su hibridno, također Ferenc Črnko, razni Zrinski i Frankopani, Franjo Glavinić, Juraj Ratkaj Velikotaborski, Matija Magdalenić, Ivan Belostenec, Pavao Ritter Vitezović i drugi. Ivan Belostenec je bio leksikograf hibridne koncepcije književnog jezika, Juraj Križanić gramatičar, Vitezović veliki reformator hrvatskoga latiničkog slovoписа. Reprezentativni autori te koncepcije književnog jezika pisci su Petar Zrinski i njegova žena Ana Katarina te Fran Krsto Frankopan. Oni su stvarali i političke pretpostavke za uspjeh svoga tipa jezika; tako bi se ipak ostvarilo rješenje slično onom što se stvaralo u srednjem vijeku. Poglavitno je važno što su Zrinski vodili računa o Hrvatima na svim stranama, kontaktirali s njima. Primjer Vladislava Menčetića pokazuje da su oduševljavali i Dubrovčane. U sretnijem tijeku razvoja u budućnosti bi se prirodno razvio tronarječni hrvatski standard. On bi funkcionirao svagdje u Hrvatskoj, a i svagdje tamo gdje bi vladala zrinško-frankopanska vlast. Propast urote značila je politički poraz, pa onda i poraz hibridne koncepcije književnog jezika. Sasvim je sigurno da bi Zrinski i Frankopani organizirali kulturne i jezične pothvate, ne urotu. Okupili bi u svojim središtima društvo hrvatskih muževa koji bi sigurno ostvarili vrijedna djela, djela koja bi obilježila čitavu hrvatsku budućnost. Time bi mnoga buduća iskušenja bila izbjegnuta, jednako kao što bi drugačije postupanje s Vojnom krajinom također uklonilo mnoge buduće nevolje. Nisu se ostvarile bogate mogućnosti; bljesnuli su krvnički mačevi u Bečkom Novom Mjestu.¹⁷

Da se radi o jeziku koji je mogao funkcionirati na širem području hrvatskoga državnoga teritorija svjedoče i akcentski sustavi koji su se u mnogočemu podudarali, kao i veći dio morfologije koji je bio gotovo jednak u sva tri narječja, a razlike su se, osobito fonološke i leksičke, iskorištavale u stilističke svrhe i na taj način integrirale u sustav. Matica se jezika počela ustaljivati, a glavni se tok postupno povezao u čvrst lanac jezičnih jedinica koje su bile zajedničke sjevernočakavskim i južnočakavsko-štokavskim sustavima. Vončina naglašava kako je taj dijalektni tip zajedno s kajkavskom komponentom stvarao osnovicu za jezično ujedinjenje sjeverozapadnoga književnojezičnoga kompleksa. Time se čakavski književni izraz, koji je do tada povezivao sjever i jug, postupno uključivao u štokavsku ikavsku većinu prepuštajući sve više ulogu štokavskome narječju. Time dolazi do potiskivanja čakavskoga narječja, ali s gledišta sjedinjenja dijalektno različitih stiliziranih tipova književnoga jezika vidljiv je napredak koji vodi standardizaciji na cjelokupnome području. Čakavski se udio u književnojezičnoj stilizaciji i dalje bio prepoznatljiv, ali je isto tako rado prihvaćao mnoge oblike jezika i grafije, dotada uobičajenih za kopneni dio hrvatskoga prostora.¹⁸

¹⁷ J. Vončina, *Jezični razvoj ozaljskoga kruga*, str. 203.-220.

¹⁸ Isto, str. 203.-220.

Takvo međudijalekatsko preplitanje očito je u najpoznatijem djelu pisca ozaljskoga kruga, u *Adrijanskoga mora sireni* Petra Zrinskoga. „Pače niti se trsim ž njim skupa poredice cilj izgoditi, nego za njim upućujem i ravnam delo moje, ko akoprem je malo, ali velikoga i slavnoga spomenutja budući, naklanjam vam hrabreni vitezovi, domoslavni hrvacke i primorske krajine branitelji i čuvari. A to iz trih zrokov: prvi, da svit vidikakove sini i viteze ov naš orsag zdrži, redi i poštuje; drugi, da se mi u slavna ova dila kako u zrcalo nagljedajući poznati moremo; treći, zato da se sa mnom diče i raduju ostanki onih kojim priđi z banom Zrinskim Mikloušem hrabreno, čestito i vridno večnu krunu u nebesih zadobiše.“¹⁹, a iz ovoga predgovora vidimo da to nije samo zbog tematike (obrana od Turaka), već i zbog bliskosti književnoga jezika u kojemu ima mnogo elemenata govornoga jezika.

Kao rezultat Vončininog istraživanja hibridnoga književnojezičnoga tipa nastale su ove karakteristike:

1. U početku spontana, a kasnije svjesna težnja da se stvori pisani jezik u kojemu bi pored temeljnoga narječja sudjelovalo bar još jedno.

2. Udio drugoga narječja ne svodi se na pojedine jezične natruhe koje bi služile za stilske svrhe već bi jezični podaci tih narječja u hibridu bili ravnopravni i u slobodnoj distribuciji.

3. Svrha hibridnoga književnojezičnoga tipa jest da tekstovi budu razumljivi što većem broju stanovništva. To se postiže osobito na leksičkome planu, obilnom upotrebom kontaktnih sinonima (za isto značenje navode dvije ili više iz različitih dijalekata).

4. Prava dijalektalna podloga hibridu nije ni jedno od čistih narječja, nego njihov spoj. Srednje razdoblje hrvatske književnosti (između Kosova, pada Bosne, Krbave i mletačkih pretenzija na istočnoj jadranskoj obali te česte opsade Beča) doba je otežanih komunikacija ne samo u hrvatskim već i u južnoslavenskim razmjerima. Stoga se hibrid ne može osloniti na šire jezične dodire već se mješoviti model idealnoga pisanoga jezika pronalazi u dostupnome kraju. Upravo je Ozalj, odnosno Pokuplje kraj u kojemu glagoljaštvo oduvijek ima duboko korijenje, pa zahvaljujući njemu odolijeva snažnim naletima latinštine i ujedno ostvaruje kontakt triju osnovnih hrvatskih narječja. Međutim, glagoljički poticaji jezičnoj hibridizaciji našli su odjeka i među piscima 16. i 17. stoljeća.²⁰

¹⁹ Petar Zrinski, *Adrijanskoga mora sirena*, priredio Tomo Maretić, Stari pisci hrvatski 32, Zagreb 1957., str. 6.

²⁰ J. Vončina, *Jezična baština*, str. 193.

Ono što je najviše privuklo Vončininu pozornost jest pitanje je li hibrid nastao spontano ili pak svjesno, s nastojanjem da se spajanjem različitih dijalektnih osobina postigne književni jezik razumljiv širokom prostranstvu? Upravo zbog ovoga pitanja Vončina smatra da se hibridni tip pisanoga jezika treba prikazati tekstovima velikog raspona, od umjetničkih, poetskih pa sve do književno nepretencioznih tekstova kakvi su bili pojedini sastavci feudalnih obitelji, različite darovnice, isprave, dnevnici i privatna pisma. Nije stoga čudno što je Pokuplje kao teren narječnoga dodira i stvaranja hibridnoga jezika, kao žarište glagoljice u njezinoj poodmakloj fazi moglo dati ljude koji su hibridni jezik što je potekao iz hrvatskih okvira proširili na općeslavenske odnose.²¹

Takav jezik ozaljskoga književno-jezičnoga kruga predstavlja ojačani nastavak ideja što su ih o jeziku knjiga imali mnogi raniji naraštaji. Međutim, umjesto da ozaljski krug nastavi svoju djelatnost, razvoj je krenuo u drugome smjeru. Došlo je do smaknuća Petra Zrinskoga i Frana Krste Frankopana, a time i do nestanka onih koji su stvarali ozaljski krug i širili njegove horizonte. No ideja o zajedničkom višedijalektnom stiliziranom književnom jeziku nije mogla samo tako nestati. Njezino širenje bilo je otežano zbog odsustva materijalne podloge za kulturno napredovanje jer su imanja i posjedi Zrinskih i Frankopana u velikoj mjeri bila uništena. Ali unatoč teškim prilikama, ideja o zajedničkome jeziku nastavila je živjeti.²²

²¹ J. Vončina, *Jezična baština*, str. 194.

²² J. Vončina, *Jezični razvoj ozaljskoga kruga*, str. 203.-237.

2.3. RAZVOJ HRVATSKE LATINICE

Prvi hrvatski tekstovi pisani latinicom javljaju se kasno, u 14. stoljeću, ne samo u europskom nego i u hrvatskom okviru. Od svih poznatih hrvatskih pisanih spomenika latinički su rukopisi najmlađi (glagoljični se javljaju od 11. stoljeća, a ćirilični potječu s kraja 12. i početka 13. stoljeća). Unatoč tomu latinica je uspjela vrlo brzo potisnuti jedno i drugo slavensko pismo, pa su već od 16. stoljeća glagoljica i ćirilica rubna hrvatska pisma. Do sada je bilo malo pokušaja da se prikaže povijest hrvatske latinice, no među rijetkim priložima možemo istaknuti Milana Mogušša i Josipa Vončinu te njihov pregled. Mnogi su istraživači hrvatske latinice ukazivali na propuste Tome Maretića i njegova prikazivanja i tumačenja grafije pojedinih pisaca, a odbačena je i Maretićeva teza kako su dalmatinski štokavski i čakavski pisci „*imali dosta prilike, da po glagoljici udese latinska slova za hrvatski jezik, ali su oni radili, kao da glagoljice nije nigda na svijetu bilo*“.²³ Josip Vončina zajedno s Milanom Moguššem 1969. godine pobija Maretićevu tezu „*Da je s kojom srećom udarena za temelj ćirilica ili glagolica i prema tijem pismima da je latinsko pismo prerađeno, bio bi hrvatski pravopis u staro doba mnogo jednostavniji i bolji.*“²⁴ i prilogom **Latinica u Hrvata** upozoravaju na međusobna prožimanja triju hrvatskih pisama. Navedeni istražitelji upozoravaju i na druge Maretićeve jednostranosti: kako treba biti oprezan u ocjenjivanju grafije naših starih pisaca, kako višeslovni grafemi u starih pisaca mogu biti dobro rješenje. Osim toga, u rečenom prilogu prvi su put istaknute važne značajke višestoljetne primjene latinice u Hrvata i važniji reformni pokušaji do Gajeve reforme.²⁵

Dopreporodna latinica nije bila normirana i na različite se načine primjenjivala u sklopu četiriju hrvatskih regija, ali ni u sklopu tih regija među piscima nije bilo jedinstva. U kontinentalnom području hrvatska latinica bila je pod utjecajem mađarske, a u jadranskom pod utjecajem ondašnje latinske i talijanske latiničke grafije. To je osnovni razlog što je latinička grafija za jezik hrvatske književnosti od početka neujednačena. Dok u Hrvata uz more nalazimo *pocigne* (počinje), *nepriateglia* (neprijatelj), *gnega* (njega), *caco* (kako), *zarqua* (crkva), *pomoch* (pomoć), *pocetak* (početak), *uelicha* (velika), oni u kopненоj hrvatskoj pišu *ztar* (star), *szueti* (sveti), *ieszti* (jesti), *mesati* (mešati), *czelo* (celo), *deuicze* (device).²⁶

²³ Amir Kapetanović, *Hrvatska srednjovjekovna latinica*, u: Susreti sa znanstvenim djelom Dragice Malić, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knjiga 31, Zagreb 2005., str. 464.

²⁴ Tomo Maretić, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Djela JAZU, knjiga IX, Zagreb 1889., str. 12.

²⁵ Milan Moguš, Josip Vončina, *Latinica u Hrvata*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, knjiga 11, Zagreb 1969., str. 61.-81.

²⁶ Isto, str. 62.-66.

Ali ne ujednačenost ide i dalje, unutar spomenutih grafijskih grupa vlada opet veliko šarenilo, osobito u označavanju palatala. Drugim riječima, postojala je među piscima pojedinih regija težnja za ujednačavanjem latinične grafije koja ne bi bila regionalno ograničena.²⁷

Prvi pokušaji da se pojednostavi i usustavi hrvatska latinička grafija uz pomoć dijakritičkih znakova pripadali su Šimi Budiniću. On je u svome djelu *Summa nauka krstjanskoga* iz 1583. godine upotrijebio znakove *ç, ċ, ž* za glasove *c, č, ž*. Smatralo se da ta grafija potječe iz Češke i da je njezin začetnik Jan Hus. Šime Budinić upoznaje češku grafiju boraveći na Tridentskom koncilu gdje ju je naučio od čeških svećenika i prenio u Hrvatsku. Josip Vončina naglašava kako novija istraživanja odbacuju prethodne tvrdnje. Prvenstveno, nije dokazano da je Šime Budinić ikada sudjelovao na Tridentskome koncilu, a zatim se tu pojavljuje i činjenica kako je Budinić bio rimokatolički kanonik koji se borio protiv reformacije, pa je teško povjerovati da bi baš on prihvatio grafijska rješenja Jana Husa koji je u to vrijeme bio proglašen heretikom katoličke crkve. Dijakritički znakovi također nisu valjan dokaz jer ih je u hrvatskoj latinici bilo i prije Budinića. Tako se već u Šibenskoj molitvi iz 14. stoljeća može pronaći *ç* za *č*, a slično je i u djelima Petra Hektorovića. Međutim, njegova je zasluga što je dijakritičke znakove prenio na slova *č, ž*. Više od toga mu vjerojatno nisu niti dopuštale ondašnje tipografske mogućnosti. Iz ovoga vidimo da je već u 16. stoljeću određen put kojim će krenuti reformacija hrvatske latinične grafije, a koja će biti nastavljena tijekom sljedećih stoljeća.²⁸

Veliku ulogu u razvoju hrvatske latinice imao je ilirski pokret kao pokretačka snaga preporodnih gibanja u Hrvatskoj. Još i danas se navodi misao da je preporod bio prijelomna točka u povijesti hrvatskoga književnoga jezika, odnosno da tek onda počinje razdoblje njegove standardnosti. Budući da su preporoditelji ispunili velike zadaće pod vodstvom Ljudevita Gaja, Josip Vončina posvetio se ovome pojedincu i njegovom utjecaju na suvremenu grafiju.²⁹

Hrvatski jezik zabilježen latinicom može se iščitati na latiničnim spomenicima još od davnina. Najstariji cjeloviti latinični tekst hrvatskoga jezika potječe iz 14. stoljeća, točnije 1345. godine, a to je *Red i zakon zadarskih dominikanki* što pokazuje da Hrvati znaju svoj jezik (pismom zapadnoga kulturnoga kruga), zapisivati bar posljednjih šest i pol stoljeća. Pri tome se često javljala dvojba između glagoljice i ćirilice jer je veći dio kruga o kome je riječ muku mučio s fonološkom skromnošću klasične latinštine.

²⁷ M. Moguš, J. Vončina, *Latinica u Hrvata*, str. 62.-66.

²⁸ J. Vončina, *Jezična baština*, str. 71.

²⁹ J. Vončina, *Preporodni jezični temelji*, Matica hrvatska, Zagreb 1993., str. 9.

Vončina kao primjer navodi hrvatsku riječ *šuma*. Mnogi su je narodi izgovarali upravo kao Hrvati, ali su je različito zapisivali: Englezi kao sh, Francuzi kao ch, Talijani kao sci, Nijemci kao sch. „U toj prometnji europskoj, u toj slovnoj kuli babilonskoj rastrošne Nijemce dobru gospodarenju poučavaju štedljivi Česi, od Jana Husa upućeni kako za neki barbarski glas nisu potrebna čak tri slova, nego dostaje tek jedno, ali mu se nad čelom mora naći kapa; dakako dijakritička.“³⁰, ovime vidimo veliku pozornost koja se posvećivala vlastitome jeziku i početke radikalnih promjena odnosa prema jezičnim problemima.

Kad se pođe od ovakvih konstatacija, odnosno kada se uspoređi koliko je prostora

posvećeno Ljudevitu Gaju i ilircima s obzirom na položaj književnoga jezika i njegove grafije, Vončina dovodi u pitanje Gajevu povijesnu ulogu. Već po udjelu najbližih mu suradnika Antuna Mažuranića i Vjekoslava Babukića kao gramatičara i priređivača, Vončina počinje dvojiti. Dodaje tome i da je Gaj, baveći se pravopisnim pitanjima imao prethodnike i nastavljače koji su važne časopise nastavljali pokretati i nakon njegove smrti ne stekavši time slavu svoga prethodnika. Prema tome profesor Vončina se pitao „Nije li Ljudevit Gaj, ipak, mjesto jednoga od temeljaca hrvatske književnosti stekao podaren izuzetnom srećom ili pak izuzetnim nadahnućem?“³¹

SLIKA 4: Ljudevit Gaj

Ilirski je pokret, kao udarna snaga hrvatskoga narodnoga preporoda, bio prvenstveno političkoga karaktera. Ilirci traže i dobivaju odobrenje za izdavanje političkih *Novina Hervatzkih* kojima dodaju kulturni podlistak *Daniczu*. Sve to ukazuje na činjenicu da je ilirski pokret bio politički pokret, a ne jezični. Dakako, riješila su se u tome razdoblju i mnoga vrlo važna jezična pitanja. Gajevo nastojanje da se sredi hrvatska latinica odvijalo se u dvije faze: prva, izdavanje knjižice *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* u Budimu 1830. godine, a druga članak *Pravopisz*, objavljen u *Danici* 1835. godine.³²

³⁰ J. Vončina, *Preporodni jezični temelji*, str. 11.

³¹ Isto, str. 12.

³² Isto, str. 13.

Profesor Vončina naglašava da je većina priloga Ljudevita Gaja i iliraca o jezičnoj problematici posvećena rješavanju određenih grafijskih poteškoća i pisanju palatalnih fonema. U tom pogledu postojala su dva uzusa: jedan kajkavski i drugi štokavski, ako se zanemare pojedinačne razlike u slavonskoj, dalmatinskoj i dubrovačkoj grafiji. Osnovna je razlika između dviju grafija bila u tome što je štokavska grafija imala neke dijakritičke znakove, a kajkavska nije. I sada je novost da se dijakritičkoj struji priključuje kajkavac Ljudevit Gaj. Slovna reforma dominirala je u doba ilirizma jer je grafija bila jedan od načina iskazivanja jezika, a da ima istu ulogu kao i govor. Zato je sustav slovnih znakova uvijek određen jezikom. Stoga se najprije mora odabrati jezik da bi se za nj izradio sustav znakovlja. Gaj je nastojao povezati zajedničke hrvatsko – slovenske točke na temelju povijesnih i kulturnih činjenica, odnosno povezanost hrvatskih pokrajina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te slovenske Kranjske, Štajerske i Koroške sa zapadnim kulturnim krugom i podjednakom mukom u prilagođavanju jezične grafije.³³

Gajeve grafijska reforma bila je plod brižljive prethodne jezične analize, te se on predstavio kao dobar poznavalac svojega jezika, poznavalac koji je, uočivši mnogobrojne jezične probleme, odlučio pronaći ponajbolja rješenja. Htio je za one hrvatske foneme što ih latinski ne poznaje najbolje predložiti jednostavna grafijska rješenja, tj. grafiju koju bi prihvatili svi hrvatski pisci i oni koji se služe latinicom.³⁴

Ostala dva pisma (glagoljica i ćirilica) Gaja nisu zanimala jer je smatrao da se tropismenost hrvatskoga naroda treba svesti na latinički slovni red. Time je stvoren privid da se latinicom olakšava komunikacija unutar hrvatske državne zajednice, ali i u svijetu.³⁵

Kako bi postigao svoj cilj, Gaj na početku predlaže svoju viziju slovne reforme. On je, prihvaćajući monografemsko načelo, palatale označavao tako što je iznad temeljnog slova stavljao dijakritički znak, ali u tiskanoj knjižici nije u svim slučajevima stavljen isti dijakritički znak. U Gajevoj knjižici je iznad slova *c*, *g*, *s*, *t*, *z* rabljena tilda (~), a iznad slova *d*, *l*, *n* dvostruka kvačica. Čini se da je jedino Josip Bratulić u članku na tiskanom listu priloženom uz Kuzmanovićev pretisak uočio, bilo na osnovi faksimila otisnutih u djelu Zlatka Vinca ili izravnim uvidom u Gajev autograf, da je monografemsko načelo u *Kratkoj osnovi* Gaj na sistematičan način proveo kao nitko prije njega predloživši čvrst i jednoznačan sustav, jer je palatalnost u njoj označio na jedinstven način, kvačicom kao diskriminantom: nasuprot temeljnim grafemima: *c*, *d*, *g*, *l*, *n*, *s*, *z* stoje *č*, *đ*, *g̃*, *l̃*, *ñ*, *š*, *ž*.³⁶

³³ J. Vončina, *Preporodni jezični temelji*, str. 13.

³⁴ Isto, str. 13.

³⁵ Isto, str. 14.

³⁶ Josip Bratulić, *Riječ uz Gajevu „Kratku osnovu“*, tiskani list priložen uz pretisak u seriji *Cymelia croatica* iz 1983.

Vončina je Bratulićeve riječi prihvatio uvjetno kao tvrdnju da su palatali u rukopisu *Kratke osnove* označeni na jedinstven način, s tildom iznad temeljnog suglasnika.³⁷

Prema tome, Gaj je zamislio savršeni grafijski sustav bilježenja hrvatskih glasova utemeljen na monografskom načelu. Josip Vončina je s druge strane konstatirao da je Gaj u svoj grafijski sustav unio znak za fonem *đ*, ali konstatira da Gaj time „u kajkavski književni jezik (kojim je pisana *Kratka osnova*) unosi jednu fonološku osobinu koja njegovu organskom dijalektu nije bila svojstvena“.³⁸ No smatra, Gaj fonem *đ* nije uveo „zato jer je štokavski, nego stoga jer nalazi da je u kajkavskome književnom jeziku funkcionalan“.³⁹

S obzirom da je Gaj iz fonološkog sustava književnog jezika koji rabi u *Kratkoj osnovi* isključio fonem *ć*, a u nj uključio fonem *đ*, Vončina je izveo sasvim opravdani zaključak: uza svu svoju kajkavsku obojenost, jezik *Kratke osnove* po svojem fonološkom sustavu uzorak je apstraktnoga, ma kojem konkretnom narječju ili govoru neidentičnoga jezika. Doista, fonološki sustav koji posjeduje *đ*, a nema *ć* vrlo bi se teško našao u kajkavštini i izvan nje.⁴⁰

U svojim djelima Gaj se nadovezivao na svoje prethodnike: u prvome na leksikografa Jambrešića, a u drugome na Pavla Rittera Vitezovića. Pokušao je učiti na njihovim pogreškama i izvući korisne pouke. Vitezovićev napor da se hrvatskome jeziku podari latinica uređena prema načelu „*jedan glas – jedno slovo*“ propada zbog tehničkih nedostataka; na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće zagrebačka tiskara nije imala znakove kojima bi se potvrdila nova reforma, a novčano gospodarstvo nije bilo u mogućnosti financirati izlivanje novih slova. Nakon Vitezovićeve smrti Andrija Jambrešić uz financijsku pomoć isusovačkoga reda postiže tek da se u tisku razlikuju dva suglasnika (*š* i *ž*). U prilog Gaju išla je i činjenica da su Dubrovčani, mnogi Slavonci i dobar dio Dalmacije prihvaćali njegov program. Zato Gaj nije vidio razloga da odustane od svojih ideja. Njegova slovna reforma polučila je uspjeh i u susjednoj Sloveniji. Od novih slova Slovenci su usvojili ona što su bila potrebna njihovoj fonologiji. Do kraja 19. stoljeća dolazi do promjene Gajeve latinice: mjesto dvoslova *dj*, *gj* uveden je jednoslov *đ*, uza silabičko *r* prestao se pisati samoglasnik, rogato *e* nestaje, a ustaljuje se rješenje da se kratki jat piše kao *je*, dugi u početku kao *ie*, a kasnije kao *ije*.⁴¹

³⁷ Josip Vončina, *Temeljni putovi Gajeve grafijske reforme*, Filologija 13, Zagreb 1985., str. 10.-11.

³⁸ Isto, str. 10.-11.

³⁹ Isto, str. 37.-38.

⁴⁰ Isto, str. 38.

⁴¹ Isto, str. 15.-18.

Time se pisani oblik hrvatske tronarječnosti raspleo tako da je temeljem književnoga jezika postala štokavština. Vončina ne poriče da je time došlo do potiskivanja čakavske i kajkavske književnosti, ali naglašava kako je taj čin bio potreban za postizanje punog jedinstva hrvatske književnosti.

2.4. ULOGA SLAVONSKIH PISACA U HRVATSKOJ JEZIČNOJ STANDARDIZACIJI

Uvidom u bibliografije i knjižničnu građu dolazi se do zaključka da gotovo nema hrvatskog jezikoslovca koji se nije u kojoj fazi svojeg rada zainteresirao za jezik hrvatskih pisaca. U 20. stoljeću iznimno je velik interes za proučavanje jezika starih hrvatskih pisaca. Taj je interes tijesno povezan s pomicanjem granice početaka hrvatskog standarda, tj. s prihvaćanjem teze o trima stoljećima hrvatskog standardnog jezika. Upravo drugu polovicu 20. stoljeća obilježuje teza hrvatskih jezikoslovaca da početke hrvatskoga standardnog jezika treba tražiti u drugoj polovici 18. stoljeća, upravo u djelima hrvatskih, prije svega slavonskih te bosanskih i dalmatinskih pisaca.

Čitavo 17. stoljeće i prva polovica 18. stoljeća čine prekretnicu u hrvatskoj jezičnoj povijesti. Katolička obnova, postupno povlačenje Turaka iz Slavonije i dijela Dalmacije, zamiranje književnoga rada u dalmatinskim gradovima pod mletačkom upravom, neki su od važnih događaja toga vremena. U ovome razdoblju nastavlja se, i trajat će do hrvatskoga narodnog preporoda, svijest o jednome jeziku i potrebi njegova ujednačivanja, a ono se moglo ostvariti na dva načina: izborom jednoga narječja kao osnovice toga zajedničkog jezika ili jezičnim zajedništvom temeljenim na elementima svih triju narječja. U pismenome stvaralaštvu kraja 17. i početka 18. stoljeća sudjeluju dva narječja: štokavština (dalmatinska ikavica, dubrovačka ijekavica) i čakavština (južna čakavština na koju prodiru štokavski elementi). Dok se sjeverni dio čakavskog narječja vezivao u 17. stoljeću sve više za književnu situaciju ozaljskoga kruga i za kajkavce, južna je čakavština, mahom ikavska, bila služila kao književni izraz spisateljskim krugovima čija su se središta nalazila na Hvaru, u Splitu i u Zadru. Doduše, u 17. stoljeću pojavljuju se novi čakavski centri. Čakavski najvitalniji iako vremenski zadnji ostao je *zadarski* književni krug odnosno Juraj Baraković. U gramatičkim morfemima Baraković je okrenut južnočakavskom i štokavskom sustavu, njegov je tekst organiziraniji i blizak podjednako čakavskom i štokavskom čitaocu.⁴²

⁴² J. Vončina, *Jezična baština*, str. 51.-70.

Kroz čitavo 17. stoljeće gubi se polako čakavsko narječje kao jezik književnosti, ponajprije na južnom dijelu, jer se i rođeni čakavci priklanjaju, zapadnom, ikavskom tipu štokavštine. Tako je ikavska štokavština pomalo postajala na kraju 17. stoljeća i u prvoj polovici 18. stoljeća općeprihvaćen književni izraz većine bivših čakavskih središta, pa i tako izrazitih kao što je bio Marulićev Split. Orijentacija prema tom tipu štokavštine počela je zapravo već drugom fazom Kašićeva rada u skladu s praktičnim načelom katoličke obnove da podloga književnom jeziku bude najraširenije narječje. Zato Kašić piše gramatiku ilirskoga jezika smatrajući da obuhvaća hrvatske zemlje od Dalmacije preko Bosne do Slavonije. Najvažniji utjecaj štokavske jezične stilizacije zacijelo je posljedica snažne književne produkcije u Dubrovniku koju će kasnije nasljedovati slavonski pisci. S vremenom dolazi do gašenja južne čakavštine, a štokavština, i to proširenija novoštokavština, unatoč postojanju ikavsko – ijekavskoga dvojstva postaje temeljno narječje pismenosti. Franjevci iz Slavonije i Podunavlja stvaraju književna djela oslonjeni na tradiciju provincije Bosne Srebrene s početka 17. stoljeća, pa stoga pružaju osobit prilog stvaranju hrvatskog štokavskog standardnog jezika, koji je bio razumljiv i prihvatljiv na širokom području od Makarskog primorja preko Hercegovine, Bosne i Slavonije do Budima. Tako je započelo stvaranje štokavskog književnog izraza kao najvažnije prethodnice suvremenom hrvatskom književnom jeziku. Najsnažniji poticaj jezičnoj i književnoj djelatnosti na hrvatskom jeziku dolazio je iz Slavonije.

Franjevci Kapistranske provincije najsnažnije su obilježili pretpreporodno razdoblje koji su se pri standardizaciji štokavskog narječja oslanjali na živu narodnu osnovu. Osjećajući posebnost književnog jezika jezičnu osnovu nisu preuzimali u svim pojedinostima. neke su elemente izostavljali, druge stvarali sam ili ih preuzimali od hrvatskih pisaca drugih hrvatskih govornih područja. Time su odredili tok razvoja hrvatskog književnog jezika. Mnoge osobine jezika starih slavonskih pisaca prihvatili su i hrvatski preporoditelji kao trajno filološko nasljeđe hrvatskog književnog izraza. Afirmaciji štokavštine pridonose pisci iz oslobođene Slavonije. Ondje se tek od početka 18. stoljeća stvaraju uvjeti za književni rad. Slavonski pisci 18. stoljeća dobro su poznavali i kajkavsku i dubrovačku i dalmatinsku i bosansku književnost. Oni su se jednostavno uklopili u postojeću tradiciju i na književnom i na jezičnom planu.⁴³

⁴³ Emanuel Hoško, Domagoj Šimunović, *Doprinos franjevaca kontinentalne Hrvatske jezikoslovlju i književnosti*, Mir i dobro – umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije svetoga Ćirila i Metoda, Zagreb 2000., str. 68.

Svoja djela pišu štokavskom ikavicom svjesno izbjegavajući turcizme ušle u slavonske govore tijekom turske vladavine u tim područjima. Krajem 18. stoljeća u Slavoniji i Podunavlju su se tražili sve prikladniji lekcionari, o čemu svjedoči Lanosovićev *Evangjelistar ilirički za sve Nedilje i svetkovine priko godine s četirima Gospodina našega Isusa Krista Mukami*, tiskan u Budimu 1794. godine. Lanosović se zauzima za što čišći hrvatski jezik te u svoj lekcionar unosi hrvatske izraze umjesto uobičajenih latinskih naziva.⁴⁴ Opće je prihvaćeno da je Lanosovićeva gramatika jedna od najboljih u 18. stoljeću, čemu u prilog ide i njegova visoka naobrazba. Ono što je zanimljivo u njegovoj gramatici jest to da na početku piše o slovopisu (grafiji) gdje zagovara franjevački grafijski sustav.⁴⁵

U 19. stoljeću našlo se i dosta Slavonaca koji su dali snažan pečat hrvatskom jezikoslovlju, a u nešto manjoj mjeri i književnosti. Djela ozbiljnih umjetničkih dometa javljaju se tek na kraju 19. stoljeća. Sedamdesetih godina hrvatski jezikoslovci odlučno pomiču granicu početaka hrvatskog standarda te počinju govoriti o trima stoljećima hrvatskoga standardnog jezika. Tu tezu, utemeljenu na iscrpnim proučavanjima jezika hrvatskih pisaca 18. stoljeća osobito afirmira Josip Vončina. Tezu o drugoj polovici 18. stoljeća kao početku hrvatskog standarda potvrdio je u opsežnoj studiji o Kanižličevu jeziku, pokazavši da se Kanižličev jezik mora promatrati u kontekstu njegova nastojanja da uzme ponajbolje od ukupne hrvatske književne i jezične tradicije. „*Kanižličev je književni jezik nastao na temelju posavskoga govora, a naslojavanja u njemu potječu od svjesna nasljedovanja neslavonske (i to ne samo dubrovačke, odnosno južno-hrvatske, nego i kajkavske) književnojezične prakse. Takav je književni jezik, kao što se pokazalo, bio idealan tip koji je - pedesetak godina prije ilirizma - vodio k sintezi. Da je tako, posvjedočuje Vrhovčev proglas iz godine 1813. koji ističe kako su unapređenju ilirskog jezika, tj. »njegovomu višjemu izobraženju... već tako davno slavni muževi svojim trudom mnogo pridoneli*«, ubrajajući među njih i Antuna Kanižlića. ... *Važnije od svega, dakle jest to da je Kanižlič u jeziku svojih djela sintetizirao najbolje tradicije hrvatskoga književnoga jezika od Kašića do Della Belle i Belostenca, da se svjesno upustio u potragu za jezičnom normom, da je u jeziku otkrivao stilističke mogućnosti - a u svemu tome je i njegova golema, upravo epohalna važnost.*“⁴⁶

⁴⁴ E. Hoško, D. Šimunović, *Doprinos franjevaca kontinentalne Hrvatske jezikoslovlju i književnosti*, str. 68.

⁴⁵ Ljiljana Kolenić, *Brodski jezikoslovci*, Matica hrvatska Ogranak Slavonski Brod, Slavonski Brod 2003., str. 78.

⁴⁶ Josip Vončina, *Jezik Antuna Kanižlića*, Rad „JAZU“, Zagreb 1975., str. 172.

Upravo se Antun Kanižlić, posvećujući pozornost jeziku, protivio utjecaju neslavenskih jezika, osobito turskoga, pa iako se pod utjecajem svojega lokalnoga govora i školovanja i sam služio tuđicama, često je uz njih donosio čitatelju poznate sinonime. Pisao je štokavskom ikavicom, jezikom nastalim na temelju posavskoga govora, svjesno ga obogaćujući južnohrvatskom i kajkavskom književnom tradicijom. Osobito se trudio oko nazivlja kako bi se hrvatskim jezikom mogla pisati i znanstvena djela. No nazivlje, ponajprije teološko, nije stvarao sam nego ga je, kao i druge potrebne riječi, preuzimao iz »različitih knjiga iliričkih« (B. Kašić, J. Mikalja, A. Jambrešić, A. Della Bella, I. Belostenec) ili je prema njima stvarao prevedenice. U složenu i raznoliku grafijskom sustavu onoga doba pisao je prema početnicama (abecevice) što su ih isusovci izdavali i dijelili za opismenjivanje puka u požeškom kraju. Stvarajući u ozračju društvene nerazvijenosti i neprosvijedenosti svojega poslijeturskoga zavičaja, Kanižlić je i poučno-odgojnom i literarnom sastavnicom svojega opusa znatno pridonio njegovu duhovnomu i kulturnomu razvoju. U korpusu hrvatske književnosti glavni je slavonski predstavnik njezine barokne sastavnice.⁴⁷

Nije stoga slučajno da upravo u vrijeme kad se odlučno prihvaća teza o trima stoljećima hrvatskog standarda Josip Vončina svoj znanstveni interes posvećuje jeziku starih hrvatskih pisaca te jeziku pojedinih razdoblja hrvatske književnosti. Svaki proučavatelj povijesti hrvatskog jezika zna, i davno je uočeno, koliko su naši pisci koji su pisali različitim književnim jezicima (čakavskim, kajkavskim i štokavskim) ulagali veliki trud i napor da bi izgradili jezik prihvatljiv i razumljiv na cijelome hrvatskom području. To često zaboravljamo u promišljanju odnosa jezika književnosti i standardnog jezika. Josip Vončina na temelju analize Kanižlićeva jezika i cijele jezične situacije u Slavoniji u Kanižlićevo doba zaključuje da se za hrvatske pisce u Slavoniji prije ilirizma riječ slavonski nije odnosila samo na njihovu užu regiju, već je bila jedan od sinonima za pripadnost općehrvatskoj zajednici. S tog razloga Maretićevu nazivu slavonski pisci prigovara da previše upućuje na regionalnu zatvorenost koja samim tim piscima nije bila svojstvena. Hrvatski se standard gradio i u književnosti, pa i u prvome redu u književnosti.⁴⁸

⁴⁷ Josip Vončina, *Jezičnopovijesne rasprave*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1979., str. 271.-287.

⁴⁸ J. Vončina, *Jezik Antuna Kanižlića*, str. 19.

Josip Vončina uočava u studiji o Kanižličevu jeziku kako se jezik toga pisca treba promatrati kao svojevrsna sinteza književnih ostvarenja cjelokupne hrvatske tradicije zaključujući da se za niz hrvatskih pisaca u Slavoniji prije preporoda termin slavonski nije odnosio samo na pokrajinu Slavoniju, nego je to bio znak pripadnosti općehrvatskom korpusu. Baštineći, kako je rečeno, cjelokupnu hrvatsku tradiciju (posebice dubrovačku pa i kajkavsku), Kanižlić stvara osnovicu hrvatskoga književnog jezika. Međutim, hrvatski standardni jezik svoje bitne odrednice dobiva u preporodu, tj. polovicom 19. st. kad ilirci napuštaju kajkavsko narječje i definitivno uzimaju štokavštinu za temelj hrvatskoga standardnog jezika. Dakle, štokavsko narječje (novoštokavica) i ijekavski izgovor glasa *ě* predstavljaju općeprihvaćenu osnovicu hrvatskoga jezika.⁴⁹

Hrvatski standardni jezik, kao što možemo zaključiti iz prethodnih rečenica, zasnovan je na novoštokavskome dijalektu jekavskoga izgovora. Taj izbor nije bio ni slučajan ni samovoljan, nego proizlazi iz prostornoga rasporeda dijalekata koji se ustalio nakon velikih migracija od 15. do 17. stoljeća. Pri tome nema dvojbe da su standardizaciju hrvatskoga jezika pokretali i Kašić, i Gaj, ali i slavonski pisci koji su bitno utjecali na nju.

⁴⁹ J. Vončina, *Jezik Antuna Kanižlića*, str. 106.-172.

3. VONČININE KNJIŽEVNE I JEZIKOSLOVNE TEME

3.1. JEZIČNA BAŠTINA KAO ANALIZA I SINTEZA POVIJESTI HRVATSKOGA JEZIKA

Od samoga početka svoje uspješne karijere znanstvenika, Josip Vončina se susretao s problemom kako staro književno djelo ponuditi suvremenom čitatelju. Smatrao je kako nisu dovoljne samo zanimljive rasprave o tome što smijemo ili ne smijemo dirati u piščevom tekstu, nego je bilo potrebno razloge valjano obrazložiti. Ovim povodom nastaje Jezična baština, jedno od važnijih Vončininih djela, kojim je ponudio čitateljima hrestomatiju hrvatskih tekstova od 15. stoljeća do početka 19. stoljeća te je sve tekstove interpretirao na grafijskoj, jezičnoj i lingvostilističkoj razini.⁵⁰

Polazeći od čakavskoga književnojezičnoga tipa, Vončina promatra razdoblje od 1493. do 1833. godine kada je pisana najobilnija i najbolja književnost. Vrijeme procvata čakavštinom pisanih djela započinje u 16. stoljeću s Marulićem, Lucićem, Hektorovićem i Zoranićem koji ujedno prikazuju i značajnu tradiciju preko koje Vončina nastoji prikazati vezu između srednjovjekovne i renesansne književnosti. Govoreći o čakavskim govorima, koji su poslužili kao temelj književnoga jezika u 15. i 16. stoljeću, Vončina ističe njihovu arhaičnost i romaneskne utjecaje s kojima se književnici bore nastojeći ih zamijeniti domaćim leksičkim blagom. Čakavska se književnost žanrovski i tematski obogaćuje, a zanimljive su i promjene stavova na koje Vončina upozorava „*Još 1493. piše pop Martinac svoj zapis, tužaljku o krbavskoj katastrofi prožetu staroslavenizmima na svim jezičnim razinama, a 1526. protestanti (ponikli na čakavskom tlu i također u glagoljaškom okružju) zadržavaju glagoljicu, ali ne prihvaćaju ništa od jezika glagoljskih misala i brevijara bojeći se teškoća u komunikaciji zbog nerazumljivog leksika.*“⁵¹

Vončina pokušava utvrditi zašto u tome razdoblju pa sve do 1595. godine nema nikakvih jezičnih priručnika, a odgovor pronalazi u ondašnjoj publici koju bi takva djela zanimala, a njihov broj nije bio značajan. Srednje razdoblje hrvatske književnosti, tj. kraj 15. stoljeća, vrijeme je kad štokavsko narječje započinje s svojim širenjem i pomiče se prema zapadu. Vončina nam pokazuje kako se ovo širenje nije odmah odrazilo na raspore književnojezičnih tipova jer je štokavski bio aktivan samo na dubrovačkom području.

⁵⁰ J. Vončina, *Jezična baština*, str. 15.

⁵¹ S. Damjanović, *Filološki filigrani: Josip Vončina*, str. 274.

Iako nema dovoljno podataka za utvrđivanje izvornoga dubrovačkoga govora, Vončina prema dostupnim izvorima pretpostavlja da je istinita teza o arhaičnoj ikavskoj čakavici kao osnovici i o vrlo ranom i jakom štokavsko – ijekavskom naslojavanju. Štokavština svoje širenje nastavlja djelovanjem bosanskih franjevaca na području Dalmacije i Slavonije što će u izvjesnoj mjeri homogenizirati štokavce Hrvate, a prevaga štokavštine bit će vidljiva u 18. stoljeću.⁵²

Iz prethodnih tvrdnji je jasno kako je moralo dolaziti do miješanja narječja, što i sam Vončina potvrđuje. Ipak sva ta miješanja nisu ista, a njihova razlika vidljiva je u postojanju hibridnoga književnojezičnog tipa. Vončina naglašava kako nije lako do u tančine razlučiti pojedine narječne udjele jer su genetski srodni sustavi u mnogočemu podudarni. Isto tako, važno je razlučiti u kolikoj mjeri su takva miješanja spontana, a koliko namjerna. Vončina ne prihvaća uobičajene teze o pojavi kajkavskoga književnojezičnoga tipa. Smatrajući kako gospodarska ili politička situacija nisu dovoljno objašnjenje, Vončina u svome radu podastire bitne elemente za razumijevanje jezičnih promjena.⁵³

Gradeći sliku o hrvatskoj književnoj i jezičnoj povijesti, Vončina se pozivao na provjerene i istražene izvore. Odlučio se za samostalnu interpretaciju tekstova u kojima je ustanovio elemente dijalekatske osnovice i elemente naslojavanja, upozorio na stilske postupke i grafijska rješenja. Tekstove nije birao prema književnopovijesnim nego prema jezičnopovijesnim kriterijima što znači da nije koristio neka vrlo poznata djela jer nisu bila osobito zanimljiva za praćenje hrvatskoga jezičnog razvoja. Osobitu je pažnju usmjerio na programatske članke u starim jezikoslovnim djelima. Među tekstovima pronalazimo književne, filološke, pravne i liturgijske, no premoć književnosti je vidljiva jer je Vončinu najviše privlačio upravo njezin jezik. On nije bio samo jedan veliki tumač tronarječne i tropismene hrvatske književne i jezične baštine već jezikoslovac osjetljiv na svaku jezičnu pojedinost.⁵⁴

S obzirom na prijašnja iskustva tekstove je predstavljao imajući na umu suvremenoga čitatelja kojemu će se javiti dvije temeljne potrebe čitajući starija književna djela: prvo, tekst dobro razumjeti, drugo, moći ga dobro pročitati. Da se udovolji prvoj, nema velikoga izbora. Priređivač bi morao načiniti abecedno sustavni rječnik arhaizama i ostalih teže razumljivih riječi ili može u fusnotama tumačiti riječi u zatečenome obliku ili može oboje. Istodobno mora voditi računa o tome kako su tekstovi namijenjeni jer će o toj namjeni ovisiti i širina tumačenja, odnosno u hrestomatiji namijenjenoj kroatistima preddiplomskoga studija neće se morati tumačiti sve ono što se mora tumačiti u knjizi namijenjenoj srednjoškolskom uzrastu.

⁵² S. Damjanović, *Filološki filigrani: Josip Vončina*, str. 275.

⁵³ Isto, str. 276.-277.

⁵⁴ Isto, str. 278.-279.

Tu se često mogu javiti problemi da se za koju staru hrvatsku riječ nađe suvremena zamjena pa se u tome slučaju treba poslužiti oznakom „tamnog postojanja“, odnosno da joj ne razabiremo značenje.⁵⁵

Drugi dio posla koji se odnosi na udovoljavanje čitateljevoj potrebi da tekst može dobro pročitati, složeniji je i česta su neslaganja među priređivačima kako to treba valjano učiniti. Vončina je u tome smisli pošao od čitatelja, tj. od načela da je valjalo svaki tekst suvremenom latinicom tako zapisati da bi se danas mogao reproducirati kao što ga je čitao njegov davni autor, odnosno čitati tekst kako ga je pisac čitao. Također Vončina naglašava kako transliteracija iz latinice u latinicu nije moguća, odnosno ako prenosimo iz koje druge latinice u suvremenu hrvatsku, uvijek transkribiramo, tj. pokušavamo suvremenom hrvatskom grafijom zapisati kako se nešto nekad i negdje izgovaralo. O tome govori i sam Vončina kada raspravlja o načinu prenošenja slogotvornoga r, tj. on se odlučio za tradicionalni način bilježenja kada je riječ o piscima hibridnoga ili štokavskoga književnojezičnoga izraza, ali ostavlja mogućnost da se u budućnosti postupi i drugačije. Josip Vončina, kao dobar znalac, dvoji samo u onim slučajevima kada su naša ukupna znanja nepotpuna i pri problemima koji zahtijevaju dodatna istraživanja. Ova rješenja ovise ne samo o priređivačima već i o dosezima naše filologije. S obzirom da je hrvatska književnost pisana glagoljicom, bosanicom i latinicom javljaju se brojni problemi i dvojbe za koje je Josip Vončina ponudio prihvatljiva rješenja, ali i pokušao na različite načine vrednovati hrvatsku književnu i jezičnu baštinu.⁵⁶

⁵⁵ J. Vončina, *Jezična baština*, str. 15.

⁵⁶ J. Vončina, *Jezična baština*, str. 15.

3.2. KORIJENI KRLEŽINA KEREMPUHA I HRVATSKA JEZIČNA TRADICIJA

Književno djelo Miroslava Krleže te hrvatska jezična tradicija dvije su opsežne teme koje je Josip Vončina uspio povezati ograničivši svoje usmjerenje na *Balade Petrice Kerempuha*, jedno od važnijih, ako ne i najvažnije, u književnom životu Miroslava Krleže. Vončina veliku važnost usmjerava prema idiomu kojime su pisane *Balade* i naziva ih „*najljepšom knjigom poezije ikada napisane kajkavskim jezikom*“.⁵⁷

Kada su se pojavile 1936. godine, *Balade* su odmah izazvale široko zanimanje javnosti. „*Objavljene stotinu godina nakon Gajeve odlučne preporodne akcije, u doba razmaha hrvatske dijalektalne književnosti i pojačanog interesa za dopreporodnu hrvatsku književnost i njezine idiome, sve sa smislom socijalnog angažmana.*“⁵⁸

O njima se mnogo pisalo o čemu svjedoči podatak od 23 recenzije u samo godinu dana. U tom nizu prikaza važno mjesto zauzima i akademik Vončina. On je odlučio dublje proučiti odnos hrvatske jezične tradicije, podrazumijevajući odnos *Balada* i dobaladnog jezika hrvatske književnosti uključujući i jezik folklorne, usmene književnosti te odnos prema hrvatskim govornim idiomima. Naime, Krleža je u svojim *Baladama* djelomično oživio, a djelomično iznova stvorio hrvatski jezik koji je rekonstruiran prema najstarijim dokumentima počevši od Habelića i Vramca pa sve do Mikloušića i Brezovačkog.⁵⁹

Osim pisaca 16. stoljeća, Krležu su naročito zanimali barokni autori, osobito Habelić i Belostenec te njihovi stari kajkavski rječnici. Time je jasno vidljivo zašto Krleža u *Baladama* rado koristi ne samo kajkavske nego i štokavske i čakavske elemente. Dotadašnje jezične analize nisu davale pouzdane odgovore o starim kajkavskim piscima koji su najviše utjecali na Krležin jezik, no akademik Vončina svojim istraživanjima nalazi veliku povezanost Krležina jezičnog izraza s Franom Krstom Frankopanom i neknjiževnim pisanim vrelima, navodeći kako je Krleža veoma dobro poznao Frankopanov književni opus i sam je toga književnika svrstavao u red s onima koji su pisali „tako prikladnim jezikom“ podrazumijevajući upravo kajkavski.⁶⁰

Josip Vončina želio je istražiti upravo Krležina iskustva o kajkavskom jezičnom idiomu. Sam Miroslav Krleža nas upozorava u djelu *Djetinjstvo 1902. – 1903. i drugi zapisi* na odrastanje pod okriljem kajkavske fraze svoje bake Terezije Goričanec, na jezik ulice i kuhinje poznat pod nazivom agramerski Küchenkroatisch, tj. sve što nije bilo lako pretočiti u jezik znanosti, odnosno, odrediti o kojim se idiomima radi.⁶¹

⁵⁷ Josip Vončina, *Korijeni Krležina Kerempuha*, Naprijed, Zagreb 1991., str. 5.

⁵⁸ Josip Lisac, *Hrvatski jezik i njegovi proučavatelji*, Književni krug, Split 1994., str. 40.-41.

⁵⁹ J. Vončina, *Korijeni Krležina Kerempuha*, str. 8.

⁶⁰ Isto, str. 153.

⁶¹ J. Lisac, *Hrvatski jezik i njegovi proučavatelji*, str. 36.

S obzirom da je kajkavsko narječje od 16. stoljeća počelo gubiti na prostoru, doživljavajući mnogobrojne promjene uzrokovane čakavskim i štokavskim utjecajima, akademik Vončina nastoji prodrijeti što dublje u srž ovoga problema svojim lingvističkim istraživanjima jezika Krležinih *Balada*, ali ne sa svrhom određivanja njihove lokalne govorne podloge već upoznavanja s kajkavštinom koja nije bila ustupak tadašnjem populizmu, nego pjev pučanina koji je savršenstva ovladao književnom vrijednošću ovoga davnog izraza.⁶²

Balade su zapravo poezija koja se pojavljuje kao da Gaja i iliraca nije ni bilo, kao da kajkavska tradicija nije prekinuta, one predstavljaju sažetak jedne tradicije koju se želi oživjeti i nastaviti i upravo je to činjenica koju Josip Vončina svojim djelom *Korijeni Krležina Kerempuha* želi dokazati. Unatoč svom razmicanju okvira tradicije, Krleža uspijeva stvoriti djelo uronjeno u hrvatsko nasljeđe kojemu je težnja prema interdijalektalnoj sintezi stalna.

3.3. LEKSIKOGRAFSKI RAD IVANA BELOSTENCA I ARDELIJA DELLA BELLE

Hrvatska dijalektalna leksikografija bila je dugo zanemarena i nerazvijena. Situacija se s vremenom popravljala i to na način da se počelo s većim zanimanjem proučavati hrvatsku leksikografsku baštinu i njezine autore, ali se počeo i povećavati broj dijalekatnih rječnika. Josip Vončina posebnu je važnost obratio na hrvatske leksikografe i njihov utjecaj na razvoj hrvatske jezične kulture. Odlučio je temeljito provjeriti sve dotadašnje spoznaje o jeziku važnoga starijega hrvatskoga leksikografa Ivana Belostenca. Pri tome naglašava da Belostenčev jezik sadrži elemente više od jednoga narječja i time zaslužuje detaljnija istraživanja.⁶³

Belostenčev je rječnik objavljen u dvije knjige. Prva od njih, *Gazophylacium latino – illyricum*, je opsežnija, a druga, *Gazophylacium illyrico – latinum*, manjega je opsega jer ga autor ne uspijeva dovršiti za vrijeme života. *Gazophylacium* je dvojezični rječnik tronarječne koncepcije. U njemu je dio nekajkavskoga leksika označen kraticama D. (dalmatizam), Scl. (slavonizam) i Tur. (turcizam) koje su vjerojatno unijeli urednici *Gazophylaciuma*, a ne sam autor. Sastavljen prije 1675. godine, *Gazophylacium* je kao rukopis u pavlinskome samostanu u Lepoglavi proveo nekoliko desetljeća do tiskanja u Zagrebu 1740. godine.

⁶² J. Vončina, *Korijeni Krležina Kerempuha*, str. 8.

⁶³ J. Vončina, *Jezik ozaljskoga kruga*, str. 64.

Ubrzo postaje važnim priručnikom i školskim udžbenikom u sjevernoj Hrvatskoj, kako u kajkavskome tako i u štokavskome dijelu. S obzirom da je rječnik ostao u rukopisu, postojala su mnoga nagađanja o njegovome postanku koja je Vončinina upornost i predanost uspjela razriješiti. Nakon utvrđivanja svih bitnih činjenica o Belostencu sve do objave zagrebačkoga izdanja, dolaze do izražaja Vončinine ocjene samoga rječnika.

On smatra da su ranija istraživanja olako shvatila činjenicu da je Belostenčev rječnik stvoren uz ogromnu pomoć ozaljskih feudalaca, što znači u okviru ozaljskoga književno-jezičnoga kruga. S time u skladu nastaje i njegova trodijalektna koncepcija. Upravo je ozaljska koncepcija književnoga jezika bila oživotvorenje ideja hrvatskih protestantskih pisaca, tj. riječi su se mogle slobodnije i izvan govorne osnovice unositi u tekstove. Zato je Belostenčev rječnik umnogome pomogao u boljem sporazumijevanju među regijama koje su do tada teže komunicirale zbog dijalekatskih razlika, zaključuje Vončina.⁶⁴

SLIKA 5: *Gazophylacium seu latino – illyricorum onomatum aerarium*

Mnogo je polemika proizašlo iz narječnih temelja Belostenčeva jezika, te je vrlo jak i dugotrajan istraživački smjer koji *Gazophylacium* zbog narječne osnovice smješta u kajkavski književni krug, no Vončina upozorava na mješavinu svih triju hrvatskih narječja koja je najveći prilog trodijalektnom jeziku ozaljskoga kruga. Time su postala beznačajna pa i bespredmetna mnoga dotadašnja raspravljanja, a u njihovom je rasvjetljavanju Josip Vončina imao važnu i nimalo laku ulogu.⁶⁵

⁶⁴ J. Vončina, *Jezik ozaljskoga kruga*, str. 64.

⁶⁵ Josip Vončina, *Leksikografski rad Ivana Belostenca*, Dodatak pretisku Belostenčeva *Gazofilacija*, II: knjiga, Liber i Mladost, Zagreb 1973., str. 20.- 50.

Sljedeći veliki leksikograf kojemu je Josip Vončina posvetio nekoliko radova jest Ardelio Della Bella. Pouzdano se zna kako je ovaj jezikoslovac svoje prvo izdanje *Dizionario italiano, latino, illirico* tiskao u Veneciji 1728. godine, a drugo u Dubrovniku 1765. godine.⁶⁶ Ovaj rječnik bio je poznat i u Zagrebu Tomasu Mikloušiću 1821., tj. dok je Ljudevit Gaj pohađao srednju školu. Također se zna da je Della Bella kao jedan u nizu leksikografa spomenut u Danici 1835. godine. Time se kod Vončine javlja potreba za novim istraživanjima koja bi mogla dati prave odgovore o nadovezivanju hrvatskoga jezičnog preporoda na književnu i jezičnu baštinu te upoznavanje s Della Bellom koji je, do tada, u hrvatskoj leksikografiji spominjan samo usput.⁶⁷

Osim rječnika važna je i Della Bellina gramatika *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*, kao i gramatike njegove redovničke subraće Kašića i Mikalje. Gramatika je namijenjena misionarima u slavenskim zemljama, točnije napisana je da bude udžbenik hrvatskog jezika u novoosnovanome splitskom sjemeništu. Gramatika, pisana (autorovim materinskim) talijanskim jezikom, predmetnuta je trojezičnome rječniku *Dizionario Italiano, Latino, Illirico*. Opis gramatičkoga sustava hrvatskoga jezika Della Bella temelji ponajprije na dubrovačkoj štokavštini, književnoj i

SLIKA 6: Dizionario italiano, latino, illirico govorenoj, stoga se u njoj javljaju pretežito štokavski elementi. U izradbi se gramatike Della Bella oslanja na Kašića i Alvaresa.⁶⁸

Della Bellin rječnik povijesnojezični kritičari ocjenjuju kao „jedan od najboljih naših starih rječnika, koji donosi dokumentiranu leksikografsku građu s navodima iz dubrovačkih i dalmatinskih pisaca, a uz to i riječi iz živoga govora“. Jezik je pretežito dubrovačka štokavština, ali ima i čakavskih elemenata. Vončina pouzdano tvrdi da je *Dizionario* poslužio kao priručnik za leksičku građu i književno obrazovanje mnogih hrvatskih književnika, od Antuna Kanižlića pa sve do Ivana Mažuranića. „*Della Bella je u jeziku u kojem je bio samouk (u hrvatskome) prenosio senzibilitet stečen odličnom humanističkom naobrazbom.*“⁶⁹

⁶⁶ J. Vončina, *Preporodni jezični temelji*, str. 22.

⁶⁷ Isto, str. 22.

⁶⁸ J. Vončina, *Preporodni jezični temelji*, str. 22.

⁶⁹ Josip Vončina, *Isusovac Ardelio Della Bella*, Riječ uz zbornik „Ardelio Della Bella“, Zagreb 1991., str. 85.

Da je Della Bella imao utjecaj na hrvatske preporoditelje vidljivo je u važnijim grafijskim pitanjima. „S obzirom na obilježavanje slogotvornoga r preporoditelji su se isprva povodili sjevernohrvatskom tradicijom pisanja (*er; pervi*). Odstupajući od nje, nisu prihvatili Mikaljinu grafiju (*rri; prrivi*) nego onu koju je, u skladu s pretežitom praksom južnohrvatskih pisaca proveo Della Bella (*ar; parvi*).“⁷⁰

Ovime Vončina upućuje na to da su hrvatski preporoditelji, određivši narječnu osnovicu književnoga jezika, uzimali iz pisane baštine leksičke primjere, bez kojih se književni jezik ne bi mogao osposobiti za svoje brojne funkcije. U Della Bellinom su rječniku pronašli pravi priručnik koji im je ujedno bio i važan vodič prema jezičnom blagu koje treba promijeniti i time je imao veliki značaj pri stvaranju modernoga hrvatskoga jezika.⁷¹

3.4. TEKSTOLOŠKA NAČELA

S obzirom da su tekstovi hrvatske književnosti, naročito oni 19. stoljeća, pri ponovnim izdavanjima često jezično i pravopisno preinačavani, Josip Vončina nastoji istražiti i prikazati autentične i filološki pouzdane tekstove, oslobođene netočnosti i preinaka. Budući da je hrvatska književna baština veoma osebujna, ali i znatnim dijelom teško dostupna i teško čitljiva, Vončina želi prikazati napore koji se ulažu u promjenu takvoga stanja, odnosno neumorni rad posvećen grafijskim i pravopisnim pitanjima, jezičnim i stilističkim značajkama hrvatske književnosti.

U obrađivanju najupitnijih tekstoloških rješenja u hrvatskom književnom jeziku, ali i postavljaju problemska pitanja, autor odgovara na sušnu potrebu za pouzdanim izdavanjem pisane baštine hrvatskoga jezičnog izraza, od početaka do danas. Jasnoću i bolju primjenljivost Vončina postiže mnoštvom primjera, izvadaka iz raznih djela mnogih eminentnih i manje poznatih hrvatskih pisaca, predstavnika svih stilskih razdoblja. Nije mogao izbjeći temu hrvatske tropismenosti (glagoljica, zapadna ćirilica, latinica) i razgovor o našoj kritičkoj tekstologiji, utemeljenoj u desetljećima oko sredine 19. stoljeća. Naši preporoditelji (Antun Mažuranić i drugi) nisu formulirali jasna tekstološka načela, a tako je često bilo i poslije. Tu se srećemo i s hrvatskim posebnostima, tj. da su se stara djela, doduše, izdavala izvorno, ali su djela 19. stoljeća objavljivana s mnogobrojnim promjenama. Takvo krivotvoreno izdavaštvo bilo je smišljeno s očitim namjerama, a pred Vončinom je zadatak da sve to ispravi, što se već više godina i ostvaruje. Prikazujući razvoj hrvatske tekstologije Josip Vončina osvrće se i na školske udžbenike i priručnike tako da jasno vidimo iz kakvih su djela znanja nekad stjecali budući hrvatski jezikoslovci.

⁷⁰ J. Vončina, *Preporodni jezični temelji*, str. 24.

⁷¹ Isto, str. 27.

Općenito je poznato da je latinicu u svoje doba reformirao Ljudevit Gaj, ali to nije bio kraj preinakama, tj. tek nešto duže od stotinu godina pišemo današnjim slovopisom. Naravno da je Vončina analizirao razne probleme koji se mogu dobro rješavati tek uz pravo poznavanje povijesnog razvoja hrvatskoga jezika. Najzanimljivija i najosjetljivija su pitanja kao slogotvorno *r*, *jat*, fonološko i morfonološko pravopisno načelo. Sve to pouzdano raščlanjuje Josip Vončina, ali ipak ne prikazuje potpunije kako su pojedini priređivači izdavali određene tekstove. Pred Josipa Vončinu postavljen je zahtjevan zadatak: pronaći tekstološka rješenja za tropismeni i tronarječni pisani jezik hrvatski u rasponu od njegova prvoga pisanoga spomenika do današnjih dana.⁷²

Takvim se problemima profesor Vončina znanstveno bavio kao jezikoslovni povjesničar, ali je i pronalazio ponajbolja tekstološka rješenja u starohrvatskim tekstovima koje je sâm odabirao (npr. Marko Marulić, Petar Zoranić, Antun Kanižlić, Fran Krsto Frankopan i dr.).

To dragocjeno iskustvo sada je trebalo sustavno obraditi kao niz tekstoloških načela. Prezentirati autentične tekstove nekoga stvaraoca, tekstove oslobođene svih naknadnih naslaga, netočnosti i tekstualno-jezikoslovnih krivotvorina, što je bilo temeljno načelo Josipa Vončine, prva je i prava zadaća tekstologa, jedina i najteža. Josip Vončina donosi upute za pouzdano čitanje književnih i neknjiževnih pisanih spomenika od *Bašćanske ploče* do naših dana. Stvorio je metodologijski priručnik svima koji se bave priređivanjem, izdavanjem i proučavanjem hrvatskih pisanih vrela. Ovaj vrsni poznavatelj povijesti hrvatskog jezika nudi uvid u to kako se u hrvatskoj filologiji prakticirala tekstologija, s namjerom da osvjetli što veći broj jezičnih i pravopisnih problema te da postavi čvrsta tekstološka načela za budući rad edicije *Stoljeća hrvatske književnosti*. Zato da možemo biti sasvim sigurni da čitamo baš onaj tekst što ga je neki autor napisao, zasluga je Josipa Vončine.⁷³

⁷² Josip Vončina, *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičkog izraza*, Matica hrvatska, Zagreb 2006., str. 20.-220.

⁷³ J. Vončina, *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičkog izraza*, str. 20.-220.

ZAKLJUČAK

Josip Vončina je zacijelo jedan od najvećih filologa, dijalektologa i povjesničara hrvatskoga jezika, a veličina njihova djela se prvenstveno odnosi na njegovu neprolaznost i univerzalnost. Ovaj istaknuti znalac pisanoga jezika starije hrvatske književnosti uvijek je pronalazio nove veze i utjecaje koje je trebalo istražiti i detaljnije objasniti. O čemu je god pisao, a pisao je uistinu mnogo, nastojao je rasvijetliti hrvatske jezikoslovne staze. Akademik Vončina se s poštovanjem odnosio prema svojim prethodnicima jer su mu u istraživačkim pothvatima bili dobrodošli svi relevantni podatci, ali dokažljiva činjenica bila je uporišna točka na koju se oslanjao i od koje je polazio u izgradnji svojih pogleda na hrvatski pisani jezik. Vončina se nikada nije suprotstavljao svojim kolegama bez razloga, kad mu se učinilo da bi koja tvrdnja mogla izgledati uvjerljivo drugima, a sam raspolaže podacima koji je opovrgavaju, on te podatke podastire. Bio je znanstvenik koji se obračunavao sa stavovima, a ne s ljudima. Ovaj jezikoslovac je vjerovao kako se samo strpljenjem i neumornim radom mogu postići rezultati i toga se pridržavao tijekom svog znanstvenog rada.

Središte zanimanja Josipa Vončine oduvijek je bila povijest hrvatskoga jezika o čemu svjedoče mnogobrojni radovi i autorske knjige nastale kao rezultat njegova znanstvenoga interesa. U potrazi za točnim podatkom i interpretacijom, Vončina je dopirao i ondje gdje su malo koji imali hrabrosti ići. Tekst ga je zanimao i kao jezična organizacija i kao književna činjenica i kao spomenik kulturne baštine. Zahvaljujući ovoj činjenici nastaju iznimne studije o jeziku ozaljskoga književno-jezičnoga kruga, kojega upravo prema Josipu Vončini tako nazivamo. Dodati tome treba i lingvističku hrestomatiju *Jezična baština* koja je nastala kao plod dugotrajnog rada na tekstovima starije hrvatske književnosti, a svaka stranica ove knjige ostat će upotrebljiva za sve sadašnje i buduće istraživače hrvatske kulturne i jezične baštine. Akademik Vončina ostat će, među ostalim, upamćen po svome predanom priređivačkom i uredničkom radu. Njegov je doprinos suvremenom pristupu hrvatskome jezičnom blagu iz starih vremena nemjerljiv i ne podliježe zubu vremena. Moglo bi se reći da u povijesti hrvatskoga književnog jezika nije bilo značajnije pojave koje se Josip Vončina nije bar dotaknuo i time osvijetlio bogatu prošlost hrvatske pisane riječi i na tome mu vječna hvala.

POPIS PRILOGA

SLIKA 1: akademik Josip Vončina, str. 4.

SLIKA 2: Antun Kanižlić, str. 5.

SLIKA 3: Fran Krsto Frankopan i Petar Zrinski, str. 9.

SLIKA 4: Ljudevit Gaj, str. 18.

SLIKA 5: *Gazophylacium seu latino-illyricorum onomatum aerarium*, str. 31.

SLIKA 6: Dizionario italiano-latino-illirico, str. 32.

LITERATURA

1. Bratulić, Josip, *Riječ uz Gajevu „Kratku osnovu“*, tiskani list priložen uz pretisak u seriji *Cymelia croatica* iz 1983.
2. Damjanović, Stjepan, *Filološki filigrani: Josip Vončina*, u: Filološki razgovori, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2000.
3. Farkaš, Loretana, *Jezikoslovac čiji rezultati odolijevaju zubu vremena i napregnutoj kritičnosti*, Glas Slavonije, 20. 10. 2010., Osijek
4. Hoško, Emanuel, Šimunović, Domagoj, *Doprinos franjevacu kontinentalne Hrvatske jezikoslovlju i književnosti*, Mir i dobro – umjetničko i kulturno nasljeđe Hrvatske franjevačke provincije svetoga Ćirila i Metoda, Zagreb 2000.
5. Kapetanović, Amir, *Hrvatska srednjovjekovna latinica*, u: Susreti sa znanstvenim djelom Dragice Malić, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knjiga 31, Zagreb 2005.
6. Kolenić, Ljiljana, *Brodski jezikoslovci*, Matica hrvatska Ogranak Slavonski brod, Slavonski Brod 2003.
7. Kolenić, Ljiljana, *U spomen akademiku Josipu Vončini (1932.-2010.)*, Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnoga jezika, god. 57., br. 5, Zagreb 2010.
8. Lisac, Josip, *Hrvatski jezik i njegovi proučavatelji*, Književni krug, Split 1994.
9. Maretić, Tomo, *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Djela JAZU, knjiga IX, Zagreb 1889.
10. Moguš, Milan, *Josip Vončina (18.IX. 1932. – 18.X. 2010.) znalac pisanoga jezika*, Filologija 55, Zagreb 2011.
11. Moguš, Milan, Vončina, Josip, *Latinica u Hrvata*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, knjiga 11, Zagreb 1969.
12. Vončina, Josip, *Četiri glagoljske listine iz Like*, Radovi Staroslavenskog instituta, knjiga 2, Zagreb 1955.
13. Vončina, Josip, *Fran Krsto Frankopan*, Djela, Stari pisci hrvatski, knjiga XLII, Zagreb 1955.
14. Vončina, Josip, *Jezik Antuna Kanižlića*, Rad „JAZU“, Zagreb 1975.
15. Vončina, Josip, *Jezični razvoj ozaljskoga kruga*, Filologija 7, JAZU, Zagreb 1973.
16. Vončina, Josip, *Jezična baština*, Lingvistička hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. stoljeća, Književni krug, Split 1988.
17. Vončina, Josip, *Jezičnopovijesne rasprave*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1979

18. Vončina, Josip, *Kako priređujemo Stoljeća hrvatske književnosti*, Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnoga jezika, god. 45., br. 3, Zagreb 1998.
19. Vončina, Josip, *Korijeni Krležina Kerempuha*, Naprijed, Zagreb 1991.
20. Vončina, Josip, *Leksikografski rad Ivana Belostenca*, Dodatak pretisku Belostenčeva Gazofilacija, II: knjiga, Liber i Mladost, Zagreb 1973.
21. Vončina, Josip, *Isusovac Ardelio Della Bella*, Riječ uz zbornik „Ardelio Della Bella“, Zagreb, 1991.
22. Vončina, Josip, *Tekstološka načela za pisanu baštinu hrvatskoga jezičkog izraza*, Matica hrvatska, Zagreb 2006.
23. Zrinski, Petar, *Adrijanskoga mora sirena*, priredio Tomo Maretić, Stari pisci hrvatski 32, Zagreb 1957.
24. Internet: http://info.hazu.hr/josip_voncina_biografija